

Horvátországi Magyarság

Megjelenik havonta

ISSN 1218 1269

Kiadja a Huncro Médiaközpont Kft. a
Horvátországi Magyarok Demokratikus
Közösségének megbízásából.

Fő- és felelős szerkesztő:

Andócsi János

Szerkesztőség:

Kontra Ferenc, Mák Ferenc

Műszaki szerkesztő:

Farahó Zsolt

Lektor:

Ljubić Molnár Mónika

A szerkesztőség címe:

31000 Eszék,

Vijenac Ivana Meštrovića 26/f.

Elérhetőségek:

Tel.: 031/215-648

Fax: 031/215-647

E-mail: horvatorszagimagyarsag@huncro.hr

Honlap: www.huncro.hr

Nyomda: Tiskara Pauk, Cerna, Mala

Cerna u. 26.

A Szülőföld Alap és a Nemzeti Kisebbség-
gek Tanácsának támogatásával megjelenik
havonta.

Mjesečnik se izdaje uz financijsku potporu
iz Državnog proračuna RH preko Savjeta
za nacionalne manjine za 2011. godinu.

TARTALOM:

HISTORIA

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

Három falu magyarjainak tragediája 5

GUYIÁS JOZSEF

*Adalek a dualizmuskori magyarosítás
történetéhez a Muraközben* 9

FORTUNA HUNGARORUM

VARGA GYÖRGY

A Hercegszöllösi Zsinat jelentősége 19

TERNOVÁČZ ISTVÁN

Megbocsátással jövőt építeni 25

MAK FERENC

Napfordulóra várva 28

LITERATURA

BENCE LAJOS

Kettős kisebbségben 38

BENE ZOLTÁN

Bojana Pertić halála 44

BODOR ÁDAM

Kikötő, este 49

BAKA ISTVÁN

Tepescsinálók 52

KANYADI SANDOR

Márciusi szél 54

ALMASI GÁBOR

Kora tavasz 55

Kakukk 55

ADY ENDRE

A megint csatazaj 56

Új virágos ifjúsággal 57

Száz hűségű hűség 58

HunCro
Eszék, 2011

HISTORIA

Szabó Palócz Attila

Három falu magyarjainak tragédiája

Ma már Szerbia is hivatalosan elismeri, hogy 1944-ben és 1945-ben a jugoszláv partizánok népiertást követtek el a Délvidéken.

Életkorra és nemre való tekintet nélkül nyilvánította háborús bűnössé 1945-ben a délvidéki Csurog falu teljes magyar és német nemzetiségű lakosságát a jugoszláv katonai közigazgatás. A három évvel korábbi eseményekre hivatkozva meghozott döntés nyomán a férfiak többségét megölték, a nőket és a gyermekeket pedig még két falu magyarjaival együtt a járeki haláltáborba hurcolták.

„Csatolva megküldjük Önnek határozatunkat, amelyben háborús bűnösnek nyilvánítjuk a vajdasági zsablyai körzetben Csurog teljes magyar és német nemzetiségű lakosságát.

Határozatunkat a Csurogi lakosság követelésére hoztuk meg, amit a Bánát, Bácska és Baranya katonai igazgatásához nyújtottak be, és amelyben kérelmezték a település teljes magyar és német lakosságának eltüntetését és kitelepítését, mert lehetetlenné vált velük a további békés és zavartalan együttélés azok után a bűncselekmények után, amelyeket a megszállás és különösképp a razzia idején elkövettek.”

A határozatból kiderül, hogy ez a követelés teljesen indokolt volt, ezért a Bizottság az eddig összegyűjtött adatok alapján meghozta, és meg is kellett hoznia határozatát.

„Halál a fasizmusra - szabadságot a népnek!”

A második világháború idején – beleértve a rövid ideig tartó visszacsatolás időszakát is – elkövetett háborús bűntettek kivizsgálására létrehozott, újvidéki központtal működő vajdasági tartományi bizottság küldte meg 1945. január 29-én fenti határozatát a jugoszláv állami, szövetségi bizottságnak.

Mezei Zsuzsanna, a Vajdasági Levéltár munkatársa mutatta be ezt a dokumentumot a Délvidéken, 1944–45-ben a bevonuló jugoszláv partizánok által a helyi őslakos magyarság ellen elkövetett mézárások kivizsgálására tavaly alakult szerb–magyar vegyes bizottság magyar tagozatának tanácskozásán. Az 1945-ben kelt határozat úgy fogalmaz: „Bácskában és Baranyában mondhatni nincs olyan falu, sem város, amelynek szláv és különösképp szerb lakossága nem szenvedett, amelyik nem veszített száz és ezer életet, ártatlan áldozatot a magyar megszállók és segítők véres terrorjában: az itteni magyar lakosság többsége, akárcsak a németek, az elkövetett szörnyűségek aktív segítője volt.”

A testület teljes, hivatalos neve: A megszállók és segítők által elkövetett bűntettek feltárására szakosodott bizottság. (Eredetiben: Komisija za utvrđivanje zlocina okupatora i njihovih pomagača.)

Éles szemű fordító azonnal észrevehette a fenti idézetekben, hogy a szöveg magyarításában igyekeztem – lehetőség szerint – minél jobban megtartani, minél teljesebb mértékben megőrizni az eredeti dokumentumnak a kor szelleméhez illő, nyakatekert, hivataloskodó nyelvezetét, illetve a megfogalmazások hangnemtét; még akkor is, ha a végeredmény ily módon – az általános fordítói szokásoktól kis mértékben ugyan, mégis eltérően – helyenként enyhén, de érezhetően magyartalanná vált.

A bizottság a háború végén, a Josip Broz Tito kommunista pártvezér által elrendelt katonai közigazgatás idején, az akkor még csak újraformálódó szövetségi Jugoszlávia minden szintjén megalakult. A fent idézett határozatot tehát a vajdasági testület hozta meg, és küldte tovább a szövetségi, belgrádi központtal működő központi bizottságnak.

A kézzel írt, olvashatatlan elnöki aláírással zárt hétoldalas dokumentum arra hivatkozik, hogy Csurog teljes szerb (vagy inkább úgy kellene mondanunk: szláv...) lakossága követelte a hatóságoktól, hogy telepítsék ki, távolítsák el a faluból a magyarokat és a németeket, mert ők – a vádak szerint – mindannyian aktív résztvevői voltak az 1942-es razziának, illetve együttműködtek a „megszálló” fasiszta hatóságokkal. A dokumentum úgy fogalmaz: „A magyar honvédség egységeinek behatolása a nem sokkal korábban aláírt, Magyarország és Jugoszlávia közötti »örökbarátsági« megállapodás ellenére is a helyi szerb lakosság elleni véres, semmivel sem előidézett támadás jegyében zajlott. Az ártatlanok ezrei adták életüket népükért. A megszállók az első pillanattól kezdve ellenségesen viszonyultak a lakossághoz. Céljuk volt: megsemmisíteni a szerbséget biológiaiilag, megsemmisíteni anyagilag, hogy ezeken a tájainkon minél kevesebb maradjon belőle.”

Az idézett dokumentum tehát Csurog teljes magyar és német lakosságát azzal vádolta, hogy részt vett, közreműködött az 1942-es razziában – illetve segítette azt –, és ezzel indokolta a döntést, hogy a kollektív bűnösség elvét alkalmazta velük szemben. Tényként kell elkönyvelnünk, hogy ami a szablyai körzethez – járáshoz – tartozó három faluban, Csurogon, Mozsoron és Zsablyán történt, nem illik bele a képbe, vagyis az itt lejátszódott események különböznek attól, ahogyan az 1944-45-ös, magyarelles atrocitások idején a Délvidékre bevonuló délszláv partizánok viselkedtek az őslakos magyarsággal szemben. „Ezt a három falut teljesen megtisztították a magyar lakosságtól, mintha a pólyásoktól az aggastyánokig mindenki bűnös lett volna” – írta kötetében a helyi születésű Teleki Júlia (Visszatekintés a múltba, Napló, Újvidék, 1996.), a jeles kutató. Az erőszakhullám a mai Vajdaság egész területén végigsöpört, máshol is követtek el értelmetlen gyilkosságokat és kivégzéseket, arra azonban nem volt példa, hogy ilyen szisztematikusan „tisztították” volna meg a településeket, falvakat, városokat a magyar lakosságtól, és ilyen tervezetten/szervezetten hurcolták volna haláltáborokba az embereket.

Teleki Júlia akár rekordernek is tekinthető olyan értelemben, hogy alig egyéves korában nyilvánították háborús bűnössé – ezt ilyen fiatalon kevesen mondhatják el magukról. Sőt

később, a járeki haláltáborban, ahová édesanyjával és idősebb lánytestvéreivel deportálták, még az utolsó kenetet is feladták a csöppnyi gyermeknek, aki azonban mégis túlélte a háború utolsó telének vészterhes napjait.

Azt pedig már a Csorba Béla temerini költő, a mészárlások jeles kutatója által feltárt adatokból tudjuk, hogy a járeki partizán-haláltáborban 188 ártatlan magyar ember vesztette életét – 109 felnőtt és 79 gyermek. A korábbi kutatások még abból a hipotézisből indultak ki, hogy „magyar áldozatokat csak a Csurogi, a zsablyai és a mozsori internáltak között lehet és kell keresni, holott, mint – ma már biztosan tudjuk – magyar származású személyek más településekről is táborba kerülhettek, különösen, ha egyik szülőjük vagy házastársuk német volt” – írta dolgozatában Csorba Béla.

Délvidéki tragédia

„Magyar voltál, ezért!” – ez a Márai Sándortól vett idézet a mottója a Terror Háza Múzeumban február 22-én megnyílt kiállításnak, amely a partizánok által elkövetett mészárlásokról ad áttekintést Délvidéki tragédia 1944-1945 címmel. „Talán az utolsó elbeszéletlen története Közép-Európának, ami hat évtizede történt” – mondta megnyitó beszédében Navracsics Tibor miniszterelnök-helyettes. Egyúttal emlékeztetett arra, hogy „Közép-Európában mindannyian az első világháború áldozatainak vagyunk”, mert utána kaptak lábra olyan totalitárius mozgalmak, amelyek eszméi alapján az ember „tudott állat is lenni”. A politikus különösen fájónak nevezte, hogy magyarok ezreit gyilkolták le a jugoszláv kommunisták, és – mint elmondta – ez a szerb történelemnek is az egyik fájó pontja. „Nekünk, a mai korosztálynak kötelességünk, hogy megőrizzük emlékezetünkben az események áldozatainak – és hangsúlyozni szeretném: ártatlan áldozatainak! – emlékét” – mondta el a megnyitón Dejan Sahović, Szerbia budapesti nagykövete. Szavai azért is fontosak, mert most először fogalmazódott meg nyilvánosan a szerb kormány részéről a negyvenes években történt népirtás elismerése.

Számháború itt és most

A hivatalosnak tekinthető, történetileg igazolt adatok szerint 1942 januárjában Újvidéken és a környező falvakban – így Csurogon, Zsablyán és Mozsoron is – magyar csendőrök és katonák három nap alatt 3340 ártatlan embert – főként zsidókat és szerbeket – gyilkoltak meg a „hideg napok” néven ismert razziában. A szerb források ennél valamivel többet, mintegy 3800 áldozatot említenek. A történészek egybehangzó véleménye szerint a két adat közötti különbség – négyszázhatvan fő – a hibahatáron belül van, tehát alapvetően mindkét adat hitelesnek tekinthető. Mint megírtuk, a meggyilkolt áldozatok emlékéhez nem méltó számháború kezdődött januárban, miután megalakult a partizánok által elkövetett vérengzéseket vizsgáló szerb–magyar akadémiai vegyes bizottság. A szerbiai országos

napilapok többsége fenntartások nélkül vette át az egyre nagyobb adatokat a razzia áldozatairól, számukat lassan már a tízezerhez közelítve. A történészek feltáró munkájának nem lehet célja a számháború, nem versenghetünk abban, hogy kinek volt több áldozata. Sem az 1942-ben meggyilkolt szerb és zsidó, sem az 1944–45-ben likvidált magyar és német emberek emlékéhez nem méltó ez a magatartás. (MH)

„Magyar voltál, ezért!”
Márai Sándor

Kéri János	Bakota Antal	Bárány Ferenc	Bagi Antal
Gruik János	Forró Lajos	Horváth Gergely	Holló Ferenc
Kocsis János	Ladocki István	Medgyesi István	Koságyi Imre
Werner Mihály	Szabó Antal	Német József	Soros Sándor
Varkulya Pál			

**MAGYAR TRAGÉDIA
DÉLVIDÉK
1944 – 1945**

2011. FEBRUÁR 22-TŐL A TERROR HÁZA MÚZEUM IDŐSZAKI KIÁLLÍTÓTERMÉBEN

Szponzor:

Gulyás József

Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben

Muraköz a dualizmus egész ideje alatt vitatott terület volt. Egyházi tekintetben Zág-ráb fennhatósága alá, közigazgatásilag Magyarországhoz, Zala vármegyéhez tartozott. Magyar részről állandó volt a törekvés, hogy a terület egyházilag Magyarország, magyar püspökség fennhatósága alá kerüljön, a horvátok pedig sohasem mondtak le arról, hogy Muraközt nemzeti területükbe kapcsolják közigazgatásilag is. A vita során a magyar fél a történeti joggal érvelt, míg a horvátok különösen az etnikai jogalapot hangsúlyozták ki. A magyar uralkodó körök a horvát érvelés alapját e terület megmagyarosításával vélték megszüntetni. A muraközi asszimilációs politikának az átlagosnál nagyobb intenzitása elsősorban ezzel a körülménnyel magyarázható.

A két világháború között a revíziós magyar álláspont szerint „Muraközt Szent László 1083. év tavaszán szakította ki a Korontált hercegségből... s a Dráván túli szlávón területeket is elfoglalta [...] a Magyarországhoz csatolt területet külön nevezi meg, s nem a Dráva-Száva közt fekvő területtel együtt [...]”, miből „ismételten az következik”, hogy a Muraközt nem úgy kezelte, mint a Dráva-Száva közét.¹ Az 1849-1861 közötti időszakban, amikor a Muraköz horvát közigazgatás alá tartozott, az volt a vélemény, hogy ez nem a törvényhozás aktusa volt, hanem ideiglenes jelleggel, Jelačić kérésére, önkényesen történt.² A horvátoknak történelmi jogalapjuk a Muraközre ezek szerint nincs.

A horvátok etnikai jogalapját is kétségbevonták. Ezzel párhuzamosan történt a muraközi magyarosítással, s lényege abban állt, hogy a „muraközi nyelv” nem horvát nyelv, hanem „muraközi”. Különösen makacsul képviselte ezt az elvet Margitai József, a csáktornyai tanítóképző igazgatója és a horvát vidékeken folyó asszimilációs tevékenység fő szakértője. Margitai érvelésében van politikum, de annál kevesebb a tudományos alap, hiszen a tényállás más, mint amit ő a „muraközi nyelv”-re vonatkozóan állít.

Amint az a szlavisztikában ismeretes, a horvát nyelvterület három alapdialektusra oszlik: a štokavštínára³ Szlavóniában, Bosznia-Hercegovinában és másutt, a dalmáciai és

1 Muravölgyi (Margitai) József: *Muraköz és a horvátok*, Budapest, 1920, 20, l.

2 Uo. 23. l.

3 A horvát nyelv három alapdialektusának elnevezését a kérdőnévmások alapján alakították ki. A štokavštínát beszélők pl. így kérdeznak: Šta radiš? = Mit csinálsz? Természetesen nemcsak a kérdőnévmásokban különbözik a többi dialektustól, hanem meglehetősen sok nyelvtani eltérés alapján is.

a tengeremelléki čakavštínára⁴ és a nyugat-horvátországi kajkavštínára.⁵ A horvát nyelvújításig minden vidék a maga nyelvét használta irodalmi nyelvként. Zágrábban és a „történeti Horvátország” más jelentősebb kultúr-központjaiban a kajkavština használata honosodott meg az irodalomban, a magyar helyesírás használatával egybekötve (pl. lj és č helyett ly és cs használata, ún. ključ helyett klyucs = kulcs stb. Erre a nyelvre fordította le Werbőczy „Hármaskönyv”-ét Pergosics Iván.⁷ A čakavštínán és a štokavštínán szintén jelentős irodalom keletkezett, az olasz helyesírás használatával az utóbbinál (pl. konj helyet kogn stb.).

Ljudevit Gaj az illír-mozgalom szellemében a štokavštínát vezette be irodalmi nyelvvé. 1850-ben azután megállapodás jött létre Bécsben a szerbekkel a közös irodalmi nyelvről.

A ča- és a kaj-vidékek lokális irodalmának és kultúrájának egyes képviselői helyi tradíciókra, valamint arra való hivatkozással, hogy a štokavštínát a nép nehezen érti mint saját vidékének nyelvét, tiltakoztak Gaj törekvései ellen. A horvát nemzeti mozgalom képviselői ezeket a tiltakozásokat elvetették. Csak természetes az, hogy amikor 1849 után Muraköz iskoláiba is bevezették az új horvát irodalmi nyelvet egyesek a régi érveket sorolták fel ezzel szemben. Bizonyos azonban, hogy ha e terület továbbra is Horvátország része marad, ugyanúgy elhalkultak volna az ilyen tiltakozások, mint ahogy ez más kaj-horvát nyelvvidéken is megtörtént. A „muraközi nyelvet az 1836-ban kezdődő horvát nyelvújítási törekvések érintetlenül hagyták, mert a muraközi nép mindig erősen ragaszkodott nyelvéhez”.⁸ Lehetetlen, hogy Margitai, aki számára nem lehetett ismeretlen a horvát nyelvújítás, ne tudta volna az igazságot: a „horvát nyelvújítási törekvések” nem a helybeliek ellenállása miatt nem érték a muraközi nyelvterületet, hanem azért, mert a kajkavštínát, melyet a Muraköz lakói is beszélnek, egyáltalában nem érte a nyelvújítás. Ennek alapján teljes képtelenségnek nevezhetjük azt az állítást, hogy a „muraközi nyelv” nem horvát nyelv.

A muraközi dialektust Margitai „fejlesztieni” próbálta, nyilvánvalóan abból a célból, hogy annak a különbözőségét a horvát irodalmi nyelvtől a közvélemény előtt propaganda-célból kiemelje. A Julián Egyesület iskolahálózatának kiépítése⁹ érdekében tett szlavóniai utazásai

4 A čakavština elnevezést a ča kérdőnévmás alapján alakították ki. Jelentése ugyanaz mint a što.

5 A kajkavštínát a kaj kérdőnévmás alapján nevezik így. E kérdőnévmás jelentésében egyezik a što és a ča alakokkal. A három horvát nyelvjárás legalapvetőbb jellegzetességei közé tartozik az e-ző, je(ije)-ző és az i-ző beszéd használatának megoszlása. A štokavština használja mind a hármat, a čakavština az i-zőt és je(ije)-zőt, a kajkavština csak az e-ző beszédet.

6 E három variáció az őgyházi szláv ě (jat) hang helyén alakult ki a nyelvtörténet során. Így lesz a lép-ből: lep, lijep, lip. A horvát nyelvújítás atyja Ljudevit Gaj (1809 – 1872) Krapinán született (Nyugat-Horvátország), Grácban járt bölcsészetre. 1834-ben kiáltványban bejelenti lap-alapítását. Ez a horvátok modern nemzeti alapon való politikai és kulturális tömörítésének első kísérlete. Újságja a *Novine Horvatzke*, majd a *Horvatske narodne novine* címet viselte. A horvát nemzeti mozgalom motorja volt. Gaj könyve: a *Kratka osnova Horvatsko-slovenskoga pravopisanja* a horvát nyelvreform kezdete. Gaj a jugoszláv gondolat erőteljes képviselője is.

7 Pergosics fordításának címe: *Decretum Tripartitum, Koteroga je Verböcy István dijački popisal, Nedelišće* (Muraköz) 1570.

8 Muravölgyi: i. m. 16. l.

9 Margitai szlavóniai utazásairól: *A szlavóniai magyarok nemzeti sorsa, nemzeti védelme és a magyar-horvát testvériség* c. könyvében ír.

során a horvát nemzeti mozgalom képviselői többek között azt is a szemére vetették, hogy „új nyelvet” csinált a muraköziek számára. A helybéli dialektuston a Muraköz egyszerű népe számára lapot is indított, melyben a magyar „nemzeti eszme” mellett agitált, ellensúlyozza a horvát propagandát és egyengeti a magyarosítás útját.

Nyilvánvaló, hogy a jelenségek hátterében két tendencia rejlik. Egyrészt a magyarosítók egy manővere, mely a horvátok megosztását célozta, erős hasonlósággal Kállai Benjamin „boszniai nemzet”-törekvéseihez;¹⁰ másrészt az a törekvés, hogy „bebizonyítsák” a horvátok etnikai érvelésének „jogtalanságát” és „alaptalanságát” is.

A magyarosítási akció a Muraközben is iskolai vonalon kezdődött. „Trefort miniszter és Gönczi államtitkár kultúrpolitikai éles látással fedezték fel Muraköz speciális helyzetét és misszióját az állami élet gépezetében, s a nemzeti kultúrának erős várat építettek oda.”¹¹ 1879-ben, az első magyarosító iskolatörvény évében felállították a csáktornyai tanítóképzőt, melyben a horvát nyelv kötelező tantárgy volt, kidomborítván ezáltal „speciális misszióját”. Ez az intézet a délnyugat-magyarországi magyarosítás káderképző központja lett; „[...] negyedszázados működése alatt Muraközre, továbbá az országnak Stájer- és Horvátországgal határos részeire oly nagy befolyást gyakorolt, hogy a túláradó hazafiúi lelkesedésnek érzése tölti el mindannyiszor lelkemet, valahányszor a hetvenes-nyolcvanas évek Muraközét és Vendvidékét összehasonlítom a maival” – mondja Gönczi Ferenc.¹² Muraközben végzett tanítók működtek nemcsak Muraközben, a Vendvidéken, Somogy és Zala más horvát lakta vidékein, hanem a „szlavóniai akció” iskoláiban és a Dráván túl.¹³

Az iskolai asszimilációs tevékenység 1884-től vált erőteljessé. Ekkor került Ruszicska Kálmán a „Zala megyei népoktatás élére”, s a muraközi iskolázás gócpontjait (Stridó, Perlak) igyekeztek megerősíteni, felhívta a Dunántúli Közművelődési Egyesület figyelmét Perlakra, mely itt azután két óvodát emelt.¹⁴ Ruszicska alatt Perlakon iparos-tanonc iskolát nyitottak, a meglévő polgári iskola mellé polgári leányiskolát létesítettek. A tanítóképző az ő ideje alatt kétemeletes „palotát”, Légrád és Kotor emeletes épületet kaptak. Alsódomborún, Muracsányon, Muraszerdahelyen, Nyírvölgyön stb. állami iskolák létesültek.¹⁵ A „tanítótság képe is megváltozott”.¹⁶ A régieket, akik magyarul alig tudtak, vagy egyáltalában nem

10 Kállai Benjámín 1883 – 1903 között Bosznia-Hercegovina kormányzója. A délszláv eszme ellensúlyozására a bosnyjakokból külön „nemzetet” akart „csinálni”. Megosztó módszere sikertelen szélmalom-harc volt.

11 A *Muraköz* c. lap 1904. december 4-iki számából „A kultúra ünnepe Muraközben” c. cikk.

12 Uo.

13 Tekintettel arra, hogy a Julián Egyesület szlavóniai iskolahálózatát Margitai építette ki, a tanítói állásokba is legtöbbször saját volt tanítványait helyezte. De már korábban is, az akció kiépítése előtt működő magyar MÁV-iskolák tanítói is Margitai csáktornyai tanítványai voltak. A miniszterelnök egyik 1903. évi átiratában, mely a szlavónai MÁV-iskolák állapotának megvizsgálásával kapcsolatos, olvashatjuk: e feladat megoldását legjobb Margitaira (mint „szakférfiú”-ra) bízni, „kinek a lent működő tanítók ügyis nagyobb részét tanítványai” (OL, ME – 4419/1903-XVII).

14 Gönczi Ferenc: *Muraköz és népe*. Budapest, 1895. 50. l.

15 Uo.

16 Uo.

tudtak, nyugdíjazták, helyüket a tanügyi kormányzat számára „megfelelő erők” foglalták el. Muraköz tanügye a horvát szomszédságra való tekintettel a kormány gondoskodásának egyik tárgyát képezte.¹⁷

A Gönczi Ferenc által említett „visszásság” Muraköz exponált fekvéséből és „a horvát nép túlzóinak” állandó tevékenységéből fakadt. Varazsdról ugyanis állandó propagandával igyekeztek ellensúlyozni a magyarosítást, és a horvát papok tevékenységét támogatni. A Horvátországba vásárra járó muraközi parasztokat mindannyiszor ellátták ezekkel a propagandatermékekkel, mi több, ezeket, embereik segítségével, külön is terjesztették a Muraközben. E tevékenységgel Margitai József vette fel a harcot lapjának horvát nyelvű kiadásaiban. Így a *Medjumurje* 1904. április 10-i száma hírül adja, hogy a „Hogyan élnek horvát testvéreink Muraközben” című, s Varazsdról származó brosúra terjed. Ismerteti e propagandatermék tartalmát és kommentálja azt. A lap szerint a brosúra írója különösen a névmagyarosítások felett kesereg. Figyelmezteti a muraközi horvátokat, hogy az ilyen brosúrákat kézbe sem szabad venniük, továbbá, hogy legfőbb feladatuk „a magyar haza” szeretete és a hozzá való hűség, mert „a magyar vitézek sok vére hullott, míg Muraköz magyar lett, s a muraközieknek mód „nyújtatott”, hogy magyar kenyeret ehetnek”. Meg kell tanulniuk magyarul, ez a hazaszeretet bizonyítéka, de azért is, mert sokaknak megkönnyíti, hogy kenyérhez jussanak.

Margitai lapjának varazsdi vitapartnera „Rodoljub” (=Patrióta) álnéven írta propagandatermékeit. Ezért a lap vezércikkei igen sokat foglalkoznak a „Rodoljub”-bal. Az 1904. május 1-i számban pl. a Čirič Irič álnév alatt terjedelmesebb cikkben esik szó a „magyar szabadságról” és liberalizmusról, mely lehetővé teszi a „Rodoljub” tevékenységét. Kísérlet történik arra, hogy a legnagyobb egyházi tekintélyekre való hivatkozással a muraközi horvátokat papjaiktól eltántorítsák. A cikk írója erősen hangsúlyozza, hogy nem érdemes e papokra hallgatni, mert a pápa megígérte a magyaroknak, hogy támogatja Muraköznek egyháziilag Magyarországhoz való csatolását. Ebből is látszik, hogy „érdemes szeretni e hazát”. „Kérdezd meg ezekről papjaidat – hangzik a felhívás –, aki nem fogja ezt megerősíteni, nem a barátunk és megérdemli, hogy magunk közül eltávolítsuk.”¹⁸

A horvát papok működésének lehetetlenné tétele céljából a lap 1904. május 8-i száma folytatja az egyházi tekintélyekre való hivatkozást. Idézi Bubicz püspök horvát asszimiláns szavait: „Oh, ha a haza minden fia fel tudná fogni azt a nagyságot, melyet Magyarország azáltal nyerne, ha az egyházban egy nyelven imádnák az Istent!” – hangzik a hatásos szöveg.

A horvát „ellentámadások” 1904-től egyre erőteljesebbek. Még ebben az évben megindult Magdić ügyvéd szerkesztésében Varazsdon a *Naše pravice* c. lap, mely kizárólag a Muraközzel foglalkozott, és a muraközi népet ez egységes horvát eszméjének igyekezett megnyerni. A varazsdi lap a legélesebb formában hozzászólott a *Medjumurje* c. hetilap leleplezéséhez a helybeli horvát olvasóközönség előtt.

17 Uo.

18 *Medjumurje*, 1904. máj. 1. XIII. Leo pápa. *Epistola* 1896. máj. 1.

Margitai lapja többször megrója a horvát papokat. Az 1904. október 9-i számban szemükre veti, hogy a varazsdi lap dicséreteit szóltanul túriuk, s ez rosszul hat az egyszerű népre, „mert ha olvassák, hogy a lap megdicséri lelkészét horvát érzelmei miatt, az követni fogja lelki vezetőjét”. Felhívja a lelkészeket a dicséretnek nyilvános visszautasítására. A megvádolt horvát papság egy része azzal védekezett, hogy az egyházi felettesektől való félelem riasztja vissza őket attól, hogy ezt megtegyék. «Ezért csak nem lehet félni – jegyzi meg a lap –, hisz mellette a törvény, az igazság, a hatalom!»¹⁹

A Muraközben annyira kevés volt a magyarosításhoz szegődött pap, hogy azt a keveset, aki a „renegát” szerepét vállalta, a helyi hivatalos magyar körök nagy lelkesedéssel üdvözölték. A *Muraköz* nevű lap beszámol arról, hogy Habus Mihály, volt perlaki káplán Perlakon plébánossá történt kinevezését Perlak város „fényes ünnepséggel ülte meg”. A tudósítás szerint az újdonsült plébánost „horvát létére a legszlovénabb magyar érzés hatja át”. Beszéde is, melyben megígéri, hogy mindent megtesz körzetének megmagyarosítása érdekében, ilyen szellemű volt. Csak természetes, hogy a beszéd után a szolgabírák, ügyvédek stb. kifejezték hálájukat az újdonsült plébánosnak.²⁰

Visszatérve az iskolai magyarosítás kérdéséhez, meg kell állapítanunk, hogy a források egybehangzó állítása szerint az a század elején már a Muraköz úgyszólván minden iskolájában intenzív volt. Legerőteljesebb volt e tevékenység, természetesen, az állami iskolákban, melyek száma egyre nőtt, s nem annyira új iskolák létesítése folytán, hanem a községi stb. iskolák államosításával. Az államosítás lefolyásának körülményeire vonatkozóan forrás nincs. Feltételezésünk szerint az a magyar értelmiség és közigazgatás befolyására történt. Annál több az egyes falvak iskoláinak államosítását egyszerűen megemlítő irat. Így tudunk Orehovica, Vullária, Podbreszt,²¹ Szobotica,²² Dekanovac, Novakovec, Domašinec²³ stb. iskoláinak államosításáról.

A század eleji mind intenzívebb asszimiláció nem utolsó sorban a délszláv eszme megizmosodásával és megnyilatkozásaival hozható kapcsolatba. Horvátországban ekkor ugyanis már mind gyakrabban hangoztatták egyes körök, hogy a délszláv egyesülés után a Muraköz, Vas, sőt még Sopron megye horvát és szlovén-lakta területei elcsatolandók lennének Magyarországtól. Margitai lapja szerint ezt a tervet úgy kell keresztülhúzni, hogy a Muraköz mielőbbi megmagyarosításával ezt a horvát (szlovén) láncot meg kell szakítani.²⁴ Ennek érdekében javasolja a muraközi földbirtokosoknak, hogy cseréljék ki horvát cselédjeiket magyarokkal, hogy minél több legyen azáltal is a magyarok száma a Muraközben. Ugyanakkor szükségesnek tartja, hogy a Zala megyei nagybirtokosok, bérlők

19 *Muraköz*, 1904. okt. 9. sz. *Néhány szó a muraközi lelkészi karhoz* c. cikk.

20 Uo.

21 Zalaegerszegi Állami Levéltár (ZÁL), 10596 (u. i. 808-138. jegyzőkönyvi szám alatt közgyűlési jegyzőkönyv).

22 ZÁL, 105597/u. i. 808-139. jkv. Sz.

23 ZÁL, 12075/u. i. 1907. 1387. jkv. Sz.

24 *Muraköz*, 1907. dec. 1. sz.

igyekezzenek muraközi cselédek alkalmazni, hogy azok ezáltal magyar környezetbe kerülve minél előbb elmagyarosodjanak.²⁵ A lap Muraköz „tanult szülötteihez” is fordul azzal a kéréssel, hogy ne vállaljanak állást Muraközben. „Tartsák hazafias kötelességüknek Muraközt csak magyarul tudó tanítók, jegyzők stb. kezébe bízni. Így fokozatosan el fogjuk érni, hogy Muraköz magyar lesz...”²⁶ Sürgetvén az iskolai magyarosítás fokozását, a lap írja: „Némává kell tenni azt az első osztályos tanulót is, hogy megtanuljom magyarul. Érezni fogja szükségét és erőszakkal fog beszélni.” Továbbá: „a hittant se tanulja másképpen a tanuló, mint magyarul. Ha más nem akarja, tanítsa a tanító.”²⁷

Muraközben az egyesületi élet igen mozgalmas volt. A magyarosítás ily módon nemcsak állami tevékenység, hanem a magyar társadalom „önkéntes” tevékenysége is. Legalább is ezt az illúziót kelti e „párhuzam”. Valójában azonban csak a Zala vármegyei Közművelődési Egyesületbe tömörült szűk-szemléletű magyarosító rétegről van szó, mely „nemzeti missziójá”-t a hangoskodó magyarosításban véli megtalálni.²⁸

A Zala megyei egyesületi élet a hatóságok teljes támogatását élvezi. A „törvényhatóság” azonban nemcsak a területén tevékenykedő egyesületet részesíti támogatásban, hanem mindazon egyesületeket is az ország más vidékeiről, melyek hozzá ilyen irányú kérelemmel fordulnak. Az ebből származó költségeket a „megyei közművelődési alap”-ból és pótdókból fedették. Csak amikor a megye „alapító hián” volt, utasították vissza a kérelmeket.

A Dunántúli Közművelődési Egyesület 1904-ben pl. kérte a vármegyét, hogy lépjen be „tagjai sorába”. A közgyűlés határozata értelmében, „tekintve, hogy a Dunántúli Magyar Közművelődési Egyesület a magyar közművelődés, a hazafias szellem, s a közjólét előmozdítására alakult [...] a vármegye az egyesület alapító tagjai sorába a közművelődési alpból fedezendő 200 koronával belép [...]”²⁹

1907-ben a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület kérvényt nyújtott be az általa felállított három nevelőintézet [...] építési költségeinek fedezésére kibocsátott

25 Uo.

26 *Muraköz*, 1907. dec. 8. sz.

27 Uo.

28 A közművelődési egyesületek szervezése Grünwald Béla zólyomi alispán és országgyűlési képviselő *A Felvidék* c. füzetének megjelenésével kezdődött 1878-ban. Benne a szerző „összeesküvéssel” és „pánszlávizmussal” vádolja a szlovák értelmiséget. Az ennek nyomán keletkezett társadalmi mozgolódás sorban felszínre hozta a közművelődési egyesületeket.

Első ilyen egyesület a *Sáros megyében a magyarságot és a népnevelést terjesztő egyesület*, melynek nyíltan bevallott célja „a brutalitást és immoralitást kivéve, minden megengedett törvényes eszközzel törekedni a magyarság visszahódítására” volt (Kemény G. Gábor: *A magyar nemzeti kérdés története*, I. Budapest. 1947. 132. l.).

A nagyobb egyesületek száma elérte az ötvenet. Az egyesületek a szükséges anyagi fedezetet alapítványokból és gyűjtőakciókból, valamint állami támogatásból állították elő. Volt olyan egyesület, mely hasonló módon 3 millió koronát is meghaladó vagyonra tett szert. Ennek kamataiból fedették a szükséges költségeket.

Ami a tagságot illeti, nyugodtan állíthatjuk, hogy az legalább olyan összetételű volt, mint a német nemzetiségi területeken ekkor működő Schulvereineké. Mindenfajta „hazafias érdemre” (jutalomra!) vágyó „akarnok” (Jászi kifejezése!) és sovíniszta megtalálta itt a számításait.

29 ZÁL 18263. sz. u. 1904 jkv. 947. sz.

egyszer (1000) darab egyenként 200 koronás kötvényből leendő jegyzés iránt.” A megye ebből egy darabot jegyez.³⁰

1908-ban a Julián Egyesület felkérte a megyét az „alapító tagok” sorába való lépésére. A megye „megyei közművelődési alaphól egyszersmindenkorra fizetendő száz korona összeggel” belépett.³¹

Amint a fenti három példából látható, a megye – saját egyesülete mellett – a legbőségesebben a Julián Egyesületet támogatta, s valószínű két okból: vagy azért, mert ismeretes volt, hogy a kormány irányítása mellett és azzal szoros kapcsolatban működik és „fontos” állami feladat megoldásán „fáradozik”,³² vagy Szlavóniába kivándorolt zalaiai feletti gondoskodás vágyából következően.³³

Míg Somogyban például a magyarosítás csak az iskola és a közművelődési egyesület segítségével folyt,³⁴ addig a Muraközben a sajtó és a közigazgatási élet vonalán is.

Már a Varazsddal folyó vita ismertetése során említettük Margitai lapját. A lap rövid jellemzése külön feladat.

A Margitai szerkesztett lap 1884 és 1919 között folyamatosan jelent meg hetenként magyar és horvát (muraközi) nyelven. A két variáns tartalma azonban hétről hétre eltérő volt. A magyar variáns, a *Muraköz*-t nyilván a muraközi intelligencia, polgárság és már magyar rétegek számára szerkesztették. A *Medjumurje*, a horvát változat teljesen a muraközi horvát agrártársadalom megoldozását célozta. Bizonyítható ez az alábbiakkal is.

A lap horvát nyelvű változatának 1904. január 17-i száma Újságunk olvasóihoz c. vezércikkében visszaemlékezik az újság húsz éves munkájára. A cikk írója szerint a lap ezalatt a muraközi horvát nép művelődésére törekedett, valamint „a haza iránti szeretetet szüntelenül hangoztatta. Arra törekedett, hogy köznépünk megismerkedjék azzal a szép hazával, amelyben lakik. Hogy megismerkedék Magyarország történelmével, annak hőseivel és eközben példát vegyen tőlük a hazaszeretetenben [...]” A lap ez alatt az idő alatt „a kis

30 ZÁL 1885. sz. u. i. 1907. jkv.

31 ZÁL 1785. sz. u. i. 1908. jkv. 1586.

32 A Julián Egyesület a „szlavónai akció” céljának egy részvonalon történő megvalósítása érdekében létrehozott „organizmus” volt. Egy miniszterelnöki átiratban talált tömör meghatározás szerint „... egyik legfontosabb feladata, hogy az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása érdekében vitt kormányi akciónkban az egyik közvetítő és végrehajtó szerepét oly formában vállalja magára, mintha a Julián Egyesület tisztára a magyar társadalomnak volna egyik organizmusa” (OL. ME – 2039/1906 – XVI. sz.). Az 1904. jan. 25. ill. 27-én folytatólag megtartott alakuló értekezleten elhatározták a „szlavónai akció” három részvonalát. Ekkor felmerült a katolikus falusi magyarság „gondozásának” két alternatívája: vagy a helyszínen létesüljenek „magyarmentő egyesületek”, s azok szervezzék az iskolákat, vagy pedig alakuljon Budapesten egy országos jellegű egyesület, melynek kormánytámogatással, a báni „jóakarattól” segítve végeznék e munkát. Maga Tisza István – Klebelsberg befolyására – az utóbbi mellett foglalt állást, s így az értekezlet az egyesület megalakítását előírta. Az egyesület titkos előkészítés után Ágoston Sándor *A szlavóniai magyarság és a Julián Egyesület* című cikke a *Kalangya* című Jugoszláviában megjelenő folyóirat 1940. nov. 8-i sz., 1904. ápr. 16-án alakult meg, Jelen volt az ekkori társadalom „elit”-je. (Az értekezlet jegyzőkönyve.)

33 Zala vármegyéből jelentős volt a Szlavóniába való áttelepülés.

34 A Somogy vármegyei Közművelődési Egyesület tevékenysége nyomán.

gazdák hű tanítója is igyekezett lenni, egyben azonban a nép szórakoztatását szépirodalmi szövegekkel – G. J.) és tájékoztatását sem tévesztette szem elől. Ugyanennek a számnak magyar nyelvű változatában a Magyar ipar pártolása címen jelent meg vezércikk.

(Az 1904. január 30-i szám horvát nyelvű változata Az igazságos Mátyás király címen közöl cikket, a magyar változat „a hit és a hitetlenségről” elmélkedik.)

Az 1904. április 10-i szám horvát változatának vezércikke a muraközi „horvát izgatással” foglalkozik. A magyar változat a magyar és általában a polgári társadalom problémáival foglalkozik – vezércikkben.

Általában a magyar változat nívósabb, több benne az iparral, kereskedelemmel stb. foglalkozó cikk, mint a horvát változatban, mely túlnyomórészt a vallásos és nacionalista magyarosító demagógiát tartalmazza, valamint szüntelenül vitázik a horvátokkal. A magyar nyelvű változat is ezt gyakran teszi, de a magyar közönséghez fordulva, kevesebb demagógiával. A hitelesség kedvéért meg kell azonban jegyezni, hogy a horvát változat is – ritkán! – közöl gazdasági cikkeket. 1904. január 24-én a *Muraköz* a „Kamatnélküli kölcsön”-ról vezércikkezik, a *Medjumurje* pedig a borkereskedelmet elemzi.

Közigazgatási téren az asszimilációs politika a hely- és az utcanevék magyarosításában jutott kifejezésre. Zala vármegye törvényhatósági bizottságának Zalaegerszegen 1906. december 10-én tartott rendes közgyűlés jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy „a vármegye bizottsági közgyűlése Zala vármegye területén levő községek hivatalos neveit, a hivatalos községnevek helyesírásának módját és a községekhez tartozó, azonban azok külterületein fekvő jelentékenyebb lakott helyek elnevezéseit a községek képviselő-testületeinek határozatai és a lakott helyekre vonatkozóan azok tulajdonosai nyilatkozataival és megállapításainak figyelembevételével az 1898. névi IV. tc. 2. és 3§-a alapján” kívánja megállapítani.

Bár nem állt módunkban megállapítani, hogy a határozatok a helyszínen hogyan születtek meg, mégis azon a véleményen vagyunk, hogy mind – egytől egyig – a muraközi magyar inetelligencia befolyásával és irányításával készülhettek. Még a végleges reguláció előtt valóságos mozgalom lett belőle. A millenium évére már úgyszólván minden község benyújtotta névmagyarosítási kérvényét a megye közgyűléséhez, mely kifejezést elismerését, javasolta annak jóváhagyását a magyar kir. belügyminiszter által.³⁵ E milleniumi kampány során a következő községek névmagyarosításáról van tudomásunk:³⁶

35 ZÁL. Közgyűlési jegyzőkönyvek.

36 A muraközi helynévmagyarosítás ezen katalógusát dr. Degré Alajos kandidátus, a Zalaegerszegi Állami levéltár főlevéltárosa segítségével állítottuk össze az 1701 – 1849 közötti adóösszeírások (dicális conscriptio) -nak az 1918-as hivatalos helységnévtárak való összehasonlításával.

Dobrava – Alsódomború	Gibna – Murafüred
Ferketinc – Ferencfalva	Gumilica – Lendvaszentjózsef
Putian – Battyány	Jurovec – Györgyike
Benkovac – Zalabenkő	Cestijanec – Hétház
Bogdanovec – Károlyszeglet	Čukovec – Drávasiklós
Borke – Borkő	Domašinec – Damása
Bratonec – Murabaráti	Dekanovec – Dékánfalva
Brezje – Nyiresfalva	Deklešin – Murahely
Brezovec – Muranyirád	Dragoslavec – Delejes
Brezovica – Lendvanyires	Deržimovec – Dezsérlak
Bukovlje – Tündérlak	Draškovec – Ligetvár
Črečan – Cseresznyés	Hraščan – Drávacsány
Cirkovljan – Drávaegyház	Oporovec – Drávafüred
Čerenčovec – Cserföld	Ternovec – Drávamagyaród
Štefanec – Drávaszentistván	Strahoinec – Drávanagyfalu
Ivanovec – Drávaszentiván	Pretinec – Drávaóhid
Podbreszt – Drávaszilás	Vulárija – Drávaolla
Nedelic – Drávavásárhely	Jurčevac – Györgylaka
Slakovec – Édeskút	Zasad – Gyümölcsfalva
Jalšovec – Erzsébetlak	Alsó Hrastyán – Harastyán
Mihaljovec – Felsőmihályfalva	Hemušovec – Hemisfalva
Gornji Vidovec – Felső Vidafalva	Hlapiščina – Lapány
Grabovnik – Gáborvölgy	Novi Dvori – Ujudvar
Ganica – Lendvarózsavölgy	Hotiza – Murarév
Gardinovec – Muragárdony	

A névmagyarosítást szemantikailag és alakilag eléggé szerencsétlen vállalkozásnak tartjuk. E nevek legtöbbször nem fedik az eredeti községnév jelentését, s amikor viszont próbálnak annak alakjához vagy jelentéséhez igazodni, akkor is nyakatekert „eredmények” születnek. Pl. Grabovnik-ból Gáborvölgy, ami szemellátható ragaszkodás az előző név hangulati alakjához, de jelentéstanilag teljes képtelenség. Ugyanis a horvát elnevezés alapjelentése a szilfához (= grabar) kapcsolódik és nem Gáborhoz.

A község-elnevezések magyarosításának reakciójával, a községi névmagyarosítással való szembenállással – éppen mert a lefolyás körülményeire nincs adatunk, – nem talákoztunk. Az utcanév-magyarosítás szülte ellenállásról azonban van tudomásunk. A *Muraköz* 1907. december 15-i száma arról tudósít bennünket, hogy ezen a téren a nehézségeken csak Perlakon és Csáktornyán vannak túl. Amikor megkísérelték az utcanév-magyarosítást Drávavásárhelyen is, ahol Horvátországgal az érintkezés elég erős volt, az indítványt a képviselőtestület megbuktatta.

Muraközben nem beszélhetünk olyan „horvát nemzeti mozgalomról”, mely elsősorban a Muraköz horvát társadalmának szülte lett volna. Ennek oka a horvát érzelmű értelmiség

és polgárság hiánya volt. A feszültséget és a horvát nemzeti tiltakozást Muraköz „speciális” helyzete okozta.

Muraközben öntudatlan horvát paraszttömeggel állunk szembe – túlnyomórészt. Az itteni agrártársadalom ingadozik a horvát papok és a magyar értelmiség befolyása között. A magyarosítók denacionalizálásra törekszenek, a horvátországi „intervenció” pedig e denacionalizálást kívánja hátráltatni és gátolni, és megőrizni ezt a népcsoportot a horvát nemzeti perspektíva számára. A muraközi horvát agrártársadalomba a nemzeti eszme részleges behatolása nem az itteni haladó nemzeti érzelmű polgárság és értelmiség tevékenysége nyomán történt, hanem a Zágráb fennhatósága alatt álló papok és a varazsdi horvát propaganda hatása alatt, gyakran igen klerikális színezettel.

A magyarosításról azonban megállapíthatjuk, hogy minden lármája mellett igen silány eredményekkel volt kénytelen beérni, mert egy kompakt néptömeg denacionalizálása, erőteljes ellensúlyozása mellett, teljes képtelenségnek és haszontalanságnak tűnik.

Muraköz polgársága, értelmisége – a horvát papokon kívül – és általában művelt társadalma magyar vagy asszimiláns volt. Mindazonáltal mégsem állíthatjuk, azt, hogy itt nem történtek volna kísérletek a helyi „erők” részéről is a magyarosítással való szembeszállásra. A *Muraköz* 1907. december 8-i száma például hírül adja, hogy Sáfrán nevezetű „csáktornyai fiú” nyomdát akar alapítani és lapot kiadni a nép számára. A lap a leghevesebb felháborodás hangját üti meg vele szemben: „Ne engedjük, hogy ide betegye a lábát [...]”, s nyilvánvalóan attól való félelmében, hogy most már a varazsdi lap mellé helybeli konkurenciát és ellenfelet kap.

Világos, hogy az a kevés „autochton” értelmiségi, aki „Muraköz szülötte” volt, s a magyarosítás ellen szívesen harcolt volna, nem rendelkezett ezzel a lehetőséggel. Néhányan pedig nem vehették fel a harcot a magyarosító intelligencia muraközi hadseregével szemben. A nép sérelmét tehát nem utasította volna vissza egy horvát nemzetiségi mozgalom, mely a helyi erőkre támaszkodott volna. A magyarosítással szembeszállni csak a horvát papok tudtak, többször sajtósággal és Varazsd propaganda-termékeivel és újságjával.

A magyar úri réteg kétszeres elnyomására „a jámbor muraközi nép” adta meg a választ 1918 októberében. A *Zalai Hírlap* 1918. november 11-i száma hírül adja, hogy statáriumot kellett elrendelni a Muraközben „a fenevadakká lett emberek megfékezésére”. „Perlakon kezdődött a borzalmas munka – hangzik a lap tudósítása –, amelynek a kereskedők, a szolgabírák, a jegyzők, a tanítók, a birtokosok [...] vagyona, de számos esetben azok élete is áldozatul esett [...] Zrínyifalván lerombolták a magyar iskolát [...]”, s következtek az áldozatok: Neusidler jegyző, Szilágyi Dezső csáktornyai szolgabíró stb. Egyszóval a szlovén úri réteg tipikus képviselői végül is áldozatul estek az általuk évtizedeken át gyakorolt társadalmi és nemzeti elnyomás által kiváltott népi reakciónak.

Válogatta: Frankovics György

FORTUNA HUNGARORUM

Varga György

A Hercegszöllősi Zsinat jelentősége

Hercegszöllősi Kánonok keletkezésének történelmi körülményei

A Zsinatot a törökök uralma alatt kellett megszervezni, amikor a magyarság nagy része (a Délvidéktől-Felvidékig) török elnyomás alatt élt. A török uralom másfél évszázadig tartott ezeken a területeken. Az elnyomás ideje alatt itt megszűnt minden középkori magyar állami és egyházi intézmény. A római katolikus püspökök közül többen a mohácsi csata áldozatai lettek, a túlélők soraiból pedig többen is elmenekültek a török veszedelem elől. A reformáció tanításának terjedésével erőfeszítések történtek az egyházi, vallási élet megszervezésére. A nehéz helyzetben sokan kilátástalannak látták a jövőt. Szerémi György történetíró is már félpogányoknak nevezte a baranyaiakat, és egyik írásában így ír a nép sorsának reménytelenségéről: „A keresztyénség rövid időn belül teljes feledésbe fog menni Magyarországon”. A történetíró sötét látomása nem teljesedett be, de a hozzánk elég közeli Boszniában valóra vált Szerémi víziója, ugyanis a lakosság egy része áttért az iszlám vallásra. Baranya népe azonban hűséges maradt hitéhez, mert olyan híres reformátorai voltak ennek a vidéknek, mint Sztárai Mihály, Szegedi Kis István és Veresmarti Illés.

A reformátorok a török uralma alatt hirdették Isten ígét, pásztorálták a népet, szervezték a vallási közösségek életét, zsinatokat hívtak össze, kánonokat fogalmaztak meg és állítottak össze. Mindezekre a tevékenységekre egyedül csak az egyház szervezetén belül volt lehetőség. Az egyház a kánonok, az egyházi törvények segítségével szervezte a társadalom rendjét és erkölcsét. A török megszállók tudták, hogy a keresztyének életét kánonos könyv szabályozza, de nem tiltották annak használatát.

A Kánonok keletkezési körülményeinek bibliai példajaként említendő Jézus kora. A zsidó nép is idegen uralom (római) alatt élt. Egyedül a vallási élet területén rendelkeztek bizonyos szabadsággal, és szervezheték vallási ünnepeiket, szertartásaikat. Vallásuk gyakorlását engedélyezték, de az élet más területein elnyomásban éltek.

A reformáció tanításának terjedésével hitvitákra került sor a reformáció tanítását követő és a római katolikus egyházhoz hű papok között. A hitviták területén mindenképpen Sztárai Mihály nevét kell kiemelni, de meg kell említeni a hozzá csatlakozó Eszéki Imre nevét is. Több helyen (Valpó, Tolna, Vukovár...) is tartottak hitvitákat, melyeknek hatása messzi vidékekre kiterjedt, és segítette a reformáció eszméinek terjedését, győzelmét. Hitvitáknak nevezhetők Sztárai Mihály egyes drámái is (hitvitázó drámák).

A későbbi idők folyamán a reformáció radikális irányzatához tartozó unitáriusok (anti-trinitáriusok) és a reformátusok között került sor hitvitára. A Szentháromságot és Jézus istenségét tagadó radikális irányzat kezdetben sikereket ért el, és több gyülekezetet is elhódított a reformátusoktól. A nyilvános hitvitára 1574-ben, Nagyharsányban került sor, ahol a református lelképásztorok Veresmarti Illés szuperintendens vezetésével jelentek meg, s bizonyára győzedelmeskedtek, mivel a hitvita vesztes unitárius lelkészét, Alvinci Györgyöt eretnekként felakasztották. Az esemény tragikus kimeneteléről a török is tudomást szerzett, és a budai Begler bég Veresmarti Illést két prédikátortársával felrendelte Budára. A bég ismét hitvitát rendelt el az unitárius és református prédikátorok között. Itt azonban már az unitáriusok győzedelmeskedtek, bizonyára a törökök támogatásával. A vesztes Veresmarti Illést halálra ítélték, de később enyhítettek az ítéleten, és váltságdíj fejében szabadon engedték.

Említésre méltó még a reformátusok győzelmével végződő 1588-as pécsi hitvita, amelynek már nem volt tragikus következménye.

A Hercegszöllősi Kánonok szerzője

A leginkább elfogadott vélemények szerint a Kánonok szerzője Szegedi Kis István, aki nagy tudásáról volt híres abban a korban. Baranyában kezdetben a lutheri reformáció tanítása terjedt el, de később a reformáció helvét (Zwingli Ulrik, Kálvin János) iránya is ismertté vált. Ezt az irányt erősítette Szegedi Kis István megérkezése is, ugyanis ő dolgozta ki az egyházkerület számára az „egyházigazgatási törvényeket”, és megfogalmazta a „Baranyai Kánonokat”. Később a kánonos könyvet átdolgozta. A törvénykönyv zsinaton való bemutatására és elfogadására azonban nem került sor, mivel a zsinat megtartása valamilyen oknál fogva elmaradt. (A feltételezések szerint a török hatóság magas sarcot kért az engedélyért.) Szegedi Kis István 1572. május 2-án halt meg, s az általa szerkesztett törvénykönyv nem került elfogadásra, a kézirat azonban, más írásaihoz hasonlóan Skaricza Máténál megmaradt. A latin nyelvű szöveget is bizonyára Skaricza Máté fordította magyarra, amelyet még Szegedi Kis István is látott és jóváhagyott.

A Szegedi Kis István helyébe lépő Veresmarti Illés alsó-dunamelléki szuperintendens 1576. augusztus 16-17-én lakhelyére, Hercegszöllősrre közzsinatot hívott össze. A zsinat elé terjesztette a Kánon mindkét nyelvű változatát az időközben szükségessé vált változtatások beillesztésével együtt. A zsinat elfogadta és az ott jelen lévő negyven lelkész, rektor alá is írta. A következő esztendőben (1577-ben) Huszár Dávid pápai nyomdájában kinyomtatták a Kánonokat.

Mokos Gyula véleménye szerint a Kánonok szerzője Veresmarti Illés, a zsinat elnöke volt. Az egyháztörténész a következőket állítja: „Semmi okunk arra, hogy a törvény szerkesztőjének ne a Hercegszöllősi Zsinat elnökét, Veresmarti Illés püspököt tartsuk. Abban az időben törvényjavaslatok készítése a szuperintendens tiszte volt.”

Ember Pál állítása szerint a latin nyelvű összeállítás magyarra történő fordítását Siklósi Miklós végezte, aki alá is írta a Kánonokat.

A Magyar Nemzeti Múzeumban Havram Dániel egy régi magyar nyelvű protestáns törvénykönyv másolatára bukkant, de a címlap és az átirások hiányoznak. A törvénykönyv egyes pontjaiban rokonságot mutat a hercegszöllősiével, és bizonyára korábban is íródott. Talán emiatt gondolja Payr Sándor a következőket: „Sztárai Mihály a hazai alapokra építve a wittenbergi rendtartásokat és vizitációs regulákat figyelembe véve lelkésztsársaival megszerkesztette az ún. baranyai vagy szakaszos kánonos könyvet, amely alapjává lett a későbbi lutheránus és helvét kánonos könyveknek. Az 55 szakaszos törvénykönyv alapján készülhetett a 46 szakaszos hercegszöllősi”.

Bárki is volt a szerző, egy majdnem félévszázados elvi és kormányzati fejlődés végső eredményeit s egyben tanulságait és következményeit is rögzítette a korabeli emberek és az elkövetkezendő nemzedék hasznára.

A Kánonok tartalma

A 46 cikkelyt tartalmazó törvénygyűjteményt a Szentírásból vett idézetek hitelesítik. Dogmatikai hittételek, erkölcsi intelmek, egyházszerkezeti tanítások találhatók benne. Lásunk néhány sajátos paragrafust a Kánonokból:

Dogmatikai tanítások

A Szentháromságról:

2. cikkely *„Hiszünk abban az Istenben, aki természeténél, illetve léténél fogva Egy, akit a szent nyelven Jábnak vagy Jehovának hívnak, és nincs más sem mellette, sem rajta kívül. Az Írások alapján állítjuk, hogy három hypostasis-ra, azaz személyre különül el, nem szétválaszthatóan, de nem is összeegyítve; ezek – sajátosságaik összevegyítése nélkül – az Atya, a Fiú és a Szentlélek. Mégsem három Istenben hiszünk: mivelhogy az istenek sokasága kárhuzatos, hanem abban, hogy e személyek egylényegűek és egységükben örökkévalóak, a rájuk jellemző sajátosságaikban viszont különbözőek.”*

Az úrvacsoráról:

39. cikkely: *„Ezenkívül az Úrban meghagyjuk, hogy minden férfi és nő, aki csak úrvacsora vételére alkalmas, járuljon az Úr testének és vérének szentségéhez. A lelkészeknek ügyelniük kell arra, hogy mielőtt kiszolgáltadják a gyülekezetnek, először mindenki méltó módon készüljön fel az úrvacsora vételére, olyan tiszteletadással, amelyet a helyzet megkövetel. Azt sem szabad a lelkészeknek figyelmen kívül hagyniuk, hogy ha esetleg a gyülekezetben, ahol úrvacsorát osztanak, olyan jövevények vagy idegenek lennének, akik még nincsenek beavatva a vallás és a fegyelmi rendszer intézményeibe, de részt akarnak venni a szentségben, menjenek oda a szolgálattevőkhöz, akik magánbelyiségekben világosítsák fel őket, és alaposan kérdezzék ki őket a hitükről, amit vallanak. Olvastuk, hogy így tesznek a tigurinumi egyházközösségben.”*

A keresztségről:

37. cikkely: *„Megerszabjuk, hogy a keresztelest (bár semmilyen pontból nem következik) a templomban, a szülők és rokonok jelenlétében bonyolítsák le az Úrban, amikor a hívők közös imára szoktak összegyűlni, kivéve szükség esetén, különösen a gyermek betegsége miatt. Ha pedig előfordul, hogy a lelkészek kis száma miatt olyan faluban szánnak gyermeket megkeresztelésre, ahol nincsenek lelképásztorok, és nincs is kijelölve nyilvános hely a szolgálatra, ott a lelkész magánházakban is - kivéve kocsmákat - keresztelehet gyermeket. A keresztelest csak józanul és kellő illemben történjen, Isten országa ugyanis nem úgy jön el, hogy jelek figyelmeztetnek rá (Luk 17,20-37).”*

Erkölcsei tanítások

Óvás a részegségtől:

14. cikkely: *„Minthogy az Apostol is megveti az iszákos, részeges lelkészt, és Isten is kitiltja, ezért újra alkalmazásba léptetjük az apostolok és a szent atyák kánonait, melyeket a lelkészek részegeskedése és fényűzése ellen hozott az agathai gyűlés, - ahogy ez határozatok formájában olvasható. Tehát megszabjuk, hogy ha bárki is részegeskedéssel bemocskolja hivatását, azt el kell távolítani a szolgálatból. Azt sem engedjük meg, hogy a lelkészek a laikusokkal túlzott evés-ivásba merüljenek a kocsmákban.”*

Óvás a káromkodástól:

25. cikkely: *„Bár a mi egyházközseinkben is akadnak gonoszok és kegyetlenek, akik szolgálatukat könyörtelenségekre szánják, és magukat a szolgálattévőket üldözik, a lelkészeknek ki-méletességet és alázatosságot javasolunk. Ne szórjanak szidalmakat vendéglátóik fejére, akiknek kenyérét eszik, még ha rosszul is bánnak velük. Krisztus is mellőzte a samaritánus szidalmazását. Úgy döntöttünk, hogy ha valakit ilyen rágalmazóként és szidalmazóként tetten érnek, ha egyéni és nyilvános rendreigazítás után sem válik szelidebbé, akkor őt az Úr nevében elbocsátjuk.”*

Óvás a szakadároktól:

21. cikkely: *„Mivel a Sátán ravaszsága általában úgy nyilvánul meg (leginkább mostanság), hogy a jó és hűséges lelképásztorokat az igazság ellenségei becstelen fecsegéssel behálózzák (ahogy tapasztalatból is tudjuk), azért hogy veszélybe sodorják őket; ezért elrendeljük, különösen a lelkészeknek, hogy Pál apostol szellemében tanuljanak meg kitérni a már annyiszor megintett és bizonyítékkal megítélt szakadárok elől. Ha találkoznak velük, még kevés szóval se vitázzanak, nehogy velük harcolva Isten szentséges szent nevét káromolni hallják és saját magukat romlásba vigyék. Írva van ugyanis: „Hagyjátok őket, világtalanok vak vezetői”, illetve: a szakadást okozó ember elől egy-két megintés után térj ki. Ez is meg van írva: „A rézműves sok rosszat követett el ellenem. Te is őrizkedj tőle”. Aki tehát az igazság szavait megtagadja és ellenszegül az igazságra tanító szó szolgálóinak, azt teljesen el kell hagyni és ki kell térni előle. Eközben is óvakodjanak a lelkészek attól, hogy a szakadárokkal bármilyen beszélgetést folytassanak. Meg van írva: „Aki nem ezt a tanítást viszi, ne fogadjátok be a házatokba, és ne köszöntsetek.”*

Egyházszerkezeti tanítások

A püspök viselkedéséről:

3. cikkely: „*A szuperintendens az egyházi vezetőség döntése szerint cselekedjen mindenben, főleg bajos ügyekben ne kezdjen semmihez egyéni meggondolásból.*”

A tanító viselkedéséről:

24. cikkely: „*A lelkészek és tanítók közül senki ne menjen át valamely szuperintendens által felügyelt területről egy másik területre, illetve ne fogadjanak senkit olyan tanúsító okirat nélkül, amit az a szuperintendens állított ki, ahonnan az illető származik. Ezt leginkább a hamis tanítók miatt akarjuk biztosítani, nehogy titokban belopózzanak híveink soraiba.*”

A lelkipásztor viselkedése:

12. cikkely: „*A lelkipásztorok egyházközségeikben, ha egy város vagy község el tudja tartani őket, csak elviselhető terhet vállaljanak fel. Kerüljék azt, ami felülmúlja erejüket, nehogy több községnek elkötelezzék magukat fizetség vagy nyereség rútv céljából (1Thessz 2). Azt azonban megengedjük, ha a lelkészek hiánya miatt egyvalaki három községben is szolgálatban van, szükség esetén máshol is szolgáljon, nem nyereszkedve az isteni kijelentéssel, hanem az Úrnak gyümölcsöt hozva az egyház építésével, ahogy erről az isteni kijelentés rendelkezik (2Kor2,17;2Thessz3).*”

A Kánonok hatása

Versmari Illés szuperintendensé s később a többi egyházi vezető és lelkipásztor a zsinaton elfogadott Kánonok segítségével szervezte, igazgatta, vezette az itt élő híveket, népet és gyülekezeteket. A szervezettségnek köszönhető, hogy a nép megőrizte református vallását. A Kánonok segítségével sikerült gyakorolni a belső hitvallási és erkölcsi fegyelmet, továbbá hirdetni Isten ígését, kiszolgáltatni a sákramentumokat, megőrizni a népnek vallását és identitását.

A Kánonok kétszáz évig határozta meg az egyház szerkezeti életét. 1778-ban Mária Terézia nem erősítette meg a Kánonok érvényességét, sőt az ő parancsára valamennyi példányát elkobozták.

A Hercegszöllösi Kánonokat 2006-ban horvát nyelvű fordításban is megjelent, a horvát nyelvű kiadást dr. Jasmin Milić szervezte. Az HunCro Médiaközpont 2007-ben latin és horvát nyelven valamint új fordításban is kiadta a Kánonokat. Tehát az elmúl évek folyamán a könyvbemutatókon, megemlékezéseken horvátok és magyarok egyaránt ismerkedhettek a Kánonok tartalmával.

A Kánonok színhelye, a hercegszöllösi református templom ma még romos állapotban található, a romok újjáépítése azonban elkezdődött és folyamatban van. A vidék református-ságának hitélete a templom romjaihoz hasonlítható. És vajon mikor kezdődik el megújulása, a romokból való újjászületése? Egyedül Isten ennek a megmondhatója.

Felhasznált irodalom:

Hercegszöllősi Kánonok, Huncro Kiadó, 2007 Eszék

Évkönyv 2008/2009, Európai Protestáns Szabadegyetem, Zürich-Budapest 2009

Református Évkönyv 1977, Újvidék 1976

Keveházi László: A kereszt igéjét hirdetni kezdtem, Luther kiadó, Budapest 2005.

A Herczegszöllői Kánonok, Budapest 1901.

Dr. Jasmin Milić: Kalvinski kanoni iz Kneževih Vinograda

Lábadi Károly: Istennek népei a Drávaszögben, Eszék 2000

(Elhangzott 2010. augusztus 14-én Hercegszöllősön, a Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház és a Hercegszöllői Református Egyházközség hálaadó istentiszteletén)

Termovác Iztván

Megbocsátással jövőt építeni

Dr. Harmath Károly ferences rendi atyával beszélgettünk mártír rendtestvéreiről

A budapesti Szent István Bazilikában november 28-án, vasárnap 13 órakor szentmisét mutattak be Körösztös Krizosztóm és Kovács Kristóf újvidéki ferencesek vértanúságának emlékére, akiket 1944 őszén végeztek ki Titó partizánjai a vajdasági székvárosban. A misét dr. Harmath Károly OFM atya, az újvidéki Ferences Rendház főnöke celebrálta. Vele beszélgettünk a két vértanú papról.

Mért kellett meghalnia Körösztös Krizosztóm és Kovács Kristóf ferences szerzeteseknek 1944 őszén Újvidéken?

– A rendelkezésemre álló információk alapján két okot lehet felhozni. A történészek feladata lesz, hogy pontosan meghatározzák, mi volt az alapvető ok. Az első, biztos az, hogy magyarok voltak, tehát a magyarságuk miatt. Akkor nagyon sok embert összeszedtek itt, az utcánkban. Kétszáz méterre tőlünk van egy kereszteződés, ahol nagyon sok leány siratta az édesapját, akiket itt az utcán a tömegben vezettek el. Ekkor vezették el az atyákat is. Másrészt, kialakult egy hagyomány, amely szemtanúk véleményére támaszkodik, hogy őket kezdetben nem tervezték elvinni, hanem valaki jelentette, hogy három szerzetes tartózkodik itt, a rendházban (Körösztös Krizosztóm, Kovács Kristóf és Kamarás Mihály – a szerk.). Amikor a partizánok bejöttek a rendházba, a házfőnököt nem akarták elvinni. Körösztös Krizosztóm atya nem volt idős, 36-ik életévében járt. Előtte különböző helyeken szolgált, egészen Amerikáig és táborig lelkész is volt. Neki köszönhető, hogy a Don-kanyarból sok katonára szerencsésen hazatért. Megmentette őket. Útközben megbetegedett, nagyon komoly isíást szedett össze. Öregnek nézett ki, idősnek és betegnek hatott. Tanúk elmondása szerint a partizánok azt mondták neki, hogy „öreg, téged nem viszünk el”. Ő erre azt mondta, hogy ha a testvéreket viszik, akkor őt is vinni kell. Ez már egy teljesen új momentum, azt jelenti, hogy ő a testvérek miatt felelősséget érzett. Kristóf atya pedig kimondottan azzal a szándékkal jött Újvidékre szolgálni, hogy ő vértanú akar lenni. Hogy erre milyen formában kerülhet sor, azt nem tudhatta. Sejthetett valamit, hogy háborús időkben talán ilyen kimenetelre is sor kerülhet, de figyelmet érdemel, hogy már elhurcolásuk előtt jelezte, ő vértanúként akar meghalni. Amikor már haldoklott, az életben maradt Kamarás Mihály atya

elmondása szerint az utolsó szavai azok voltak, hogy sic debuit esse, tehát így teljesedett be, így kellett lennie, így a helyes. Tehát a magyarságuk és a meggyőződésük is előtérbe került elhurcolásuk és kivégzésük vonatkozásában.

Esetükben, ahogy sok-sok ezer vajdasági magyar esetében sem, nem folyt bírósági eljárás. Agyonlőtték, vagy agyonverték őket...

– Bírósági tárgyalás nem volt. Az újvidéki hajógyárnál lévő folyamórségre vitték be mindhármukat. A hívek közül néhány napig fiatalok látogatták őket. Vittek nekik pokrócot és élelmiszert is. A harmadik, vagy negyedik napon, amikor adták volna át Krizosztóm házfőnök atya részére, amit vittek, akkor a másik atya a nyakára mutatva jelezte azt, hogy már kivégezték. Hogy miként történt, ezt nem tudjuk. Annyit tudunk, hogy muzsikálás közben verték, ütlegelték a haláláig. Hogy hol van eltemetve Krizosztóm atya, azt sem tudjuk. Valószínűleg a valamikori kátyi erdőben, az egykori mészárszék közelében.

Mi történt Kovács Kristóf atyával?

– Kristóf atya és Mihály atya a menettel tovább mentek. Ők Péterváradon rendkívül nagy vallási szolgálatot teljesítettek. Egész éjszaka gyóntatták a mintegy négyezer elhurcolt férfi közül a gyónni akarókat. Ha az ott lévők fele meggyónt, az is rendkívül sok. Utána, ahogy haladtak Tekija felé, a meggyötört Kristóf atya már csak lassan tudott haladni, közben még jobban verték és nemsokára meg is halt. Elhalálzásának körülményeiről két változat létezik. Az egyik szerint összeverték és tovább szállították, a másik szerint földobták egy arra menő orosz katonai járműre, arra egy partizán nő felugrott és sorozattűzzel végzett vele ott fenn, a kocsin. Föltételezzük, hogy Indijánál, a vasútállomás közelében lévő tömegsírban van elhantolva. A kilencvenes évek kezdetén jártunk ott, azon a területen, készítettünk egy dokumentumfilmet. De nem sikerült fölvételeznünk, mert a helyi rendőrségre bevitték a felvételezőt és társát. Engem pedig aztán behívtak. Ez azt jelenti, hogy a környékbelieknek még ma is gondjuk van ezzel a tömegsírral, mert nem engedik, hogy a magyarok megközelítsék. Sokatmondó ez a félelem. Kamarás Mihály atya túlélte a megpróbáltatásokat. Ma a budai rendházban él.

Mindennek ismeretében milyen érzés volt felvállalni azt, hogy Budapesten a Szent István Bazilikában vasárnap délután egy órakor ön celebrálhatta a szentmisét a vajdasági magyar áldozatok, köztük a két rendtestvér emlékére?

– Nehéz is, meg könnyű is. Könnyű azért, mert annak örülök, hogy ha már pap vagyok, a jó Isten erre hívott meg, hogy imádkozhatom azokért, akik elhunytak, és a szentmisét bemutathatom, ami az én hitem szerint rendkívüli érték. Ez a könnyebbik és az örömteli része. A másik része pedig egy nagy kihívás, mert itt nagyon sok elemmel kell számolni, sok oldalról kell a dolgokat megközelíteni. Számomra az alapvető kihívás az, hogy miként lehet megbocsátani, hogyan lehet feldolgozni a múltat, mit kell tenni azért, hogy elismerjük és emlékezzünk a történetekre, ugyanakkor építjük a jövőt. Mert az a tapasztalatom az egyéni

életben is, és egy közösség életében is, hogy ha csak a múltnak a sebeit nyalogatjuk, akkor nagyon sok energiánk megy rá. Közben változtatni semmit sem tudunk. A halottakat sajnos feltámasztani már nem tudjuk. Az, ami számomra fontos lenne: elérni azt, segíteni az embereket abban, hogy a történeteket fel tudják dolgozni. Meg tudjanak bocsátani, de nem felejteni, és menni tovább, mert előttünk az élet áll. A halál kultuszát nem támogathatjuk, és nem dicsőíthetjük. Nekünk az életet kell kézben tartani, az életben kell megtenni azt, amit megtehetünk. A hozzátartozóikat elvesztett személyeknek reményre, támaszra van szüksége, hogy túl tudjanak lépni a történeteken, hogy teljes életet tudjanak élni. Ott, ahol van megbocsátás, bármennyire is nehéz megbocsátani, ott az ember megkönnyebbültebben, nyugodt lélekkel, más meglátással tud a mai naphoz viszonyulni és tervezni a jövőt.

(Vajdaság MA, 2010. november 28.)

Mák Ferenc

Napfordulóra várva

Fejezetek a Gyűrődések ciklusból

Szobor és emlékezet

Nagy feltűnést keltett az árverés, amelyen a 2010-es magyarországi kormányváltást követően a minisztériumok polcairól, fiókjából és raktáraiból előkerült és gondosan eltakartott pártállami relikviák – Marx-, Lenin-, Rákosi-szobrok, festmények, érmek, zászlók és kitüntetések – kerültek nagydobra. Közel kettőszáz szellemében vörös műtárgy megszerzéséért tolongott az ifjú éveire emlékező pesti nyugdíjas, a szorongásaival ma is küszködő volt munkásőr, a New York-i milliomos és a párizsi zugtörténész, hogy végre megszerezzen valami csiklandós darabkát a rettenetes XX. század tárgyasult emlékéből. A lelkesedést és az elszántságot mutatja az is, hogy az egy forintért kínált Rákosi-fénykép a licit után nyolcvanezerért lett gazdára, s én azon sem csodálkoznék, ha a letépett körmök gyufásdobozának az ára a csillagos egekbe szökött volna. Elképzelem, amint a pribék magányos estéin a kereskedelmi televízió híradója után kirakja maga elé a cafatos körmöket, és a szeme sarkában elmorzsol egy könnyecseptet. Daliás idők! – amikor még a házmesternek pallósjoga volt, és a besúgásból is vígan megélhetett. Az amerikai gyűjtő pedig – aki a múlt héten talán még észak-koreai tömegsírokra alkudott – jó Mátyásunk gipszszobrával a hóna alatt ült be a rá várakozó limuzinba.

Kockázatos dolog ma bolsevik szobornak lenni Magyarországon! Lám, szegény Doktor Sándor is néhány napra újra a figyelem középpontjába került – gyanítom, életében nem esett róla annyi szó, mint most, hogy Pécssett úgy döntött a város vezetése, elmozdítják helyéről a rozsdamarta köztéri szobrát. A beregrákosi születésű, szakmáját tekintve nőgyógyász orvos már az első világháború előtt a Jászi-féle polgári radikálisokhoz csatlakozott, baloldali meggyőződésének azonban főleg a nő-emancipáció és a bábaképzés kérdése kapcsán adott hangot. Azután úgy adódott, hogy meghatározó szerepet vállalt a dicstelen Pécs–Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság kikiáltásában és – a krónikák szerint – maga is hangosan hirdette, hogy a bányakincsekben gazdag dél-magyarországi területnek bizony jobb sorsa lenne az újonnan alakult délszláv állam határain belül, mintha a történelmi helyén maradna. Ezt nevezik klasszikus haza- és nemzetárulásnak. Majd amikor Párizsba (csak és kizárólag e tekintetben) Doktor Sándor és társai meggyőződése ellen döntöttek – félve a felelősségre vonástól –, a megszálló szerb katonákkal együtt vonultak az új hazába. Doktor Sándor

Knjizán (ma Magyarakanizsán) telepedett le, és valószínűleg emigrációs éveiben azon töprengett, hogy a bábaképzőknek miért nem jár nagyobb szerep a történelem alakításában. Oka azonban nem lehetett a panaszra, hazatérte után, már az orosz csapatok megszállta Magyarországon, 1945. november 7-én Csepelen gázolta halálra egy teherautó.

A Pécsen 1978-ban felállított szobor Vilt Tibor alkotása, aki megannyi Lenin-szobor és munkásmozgalmi emlékmű után Doktor Sándor alakját is bronzba öntötte. Egy szoborkataszter szerint: „egy öreg, beteg ember szobrát készítette el”, s a kabátját a mellén fázósan összefogó csontsovány alak valóban haloványan sem emlékeztet a hazaveszejtő daliás idők bajnokára. 1978-ban a pártideológia már az esendő és a vezeklő embert szerette volna benne látni. És most eljött az idő, amikor méltatlan lett a mögötte álló Várkonyi Nándorról elnevezett könyvtár szelleméhez és környezetéhez. Meg úgy egyáltalán, a megálmodott demokratikus Magyarországhoz.

Megértem azokat, akik most elvtársai után küldik Doktor Sándort is. Amit akkor és hatalmuk virágzásának idején tettek, annak következményeit én is viseltem egész eddigi életem során. Ám azzal, hogy bronz-alakját most végre múzeumba helyezik, a ténykedésük nyomán kiteljesedett rettenetes éveket még nem lehet meg nem történtté tenni. Nem lehetne akkor sem, ha a Parlament épülete mellől utána küldenék a vörös gróft, Károlyi Mihályt is. Állítanék viszont új, fényes szobrokat a mártíroknak, a meghurcolt tanítóknak, a meggyilkolt papoknak, az üldözött íróknak, a megcsonkított családoknak. Mindenekelőtt azonban a kifosztott és koldussá tett délvidéki magyarjainknak állítanék örök és ledönthetetlen emléket.

(Magyar Szó, 2010. december 10.)

Tegnapai bajnokok – mai kísértetek

Ahogy a közelmúltban a zentai tanácskozás során a figyelem középpontjába került az egyén és a közösség viszonyának kérdése, egyszerre ismét időszerűvé vált az elit történelemformáló szerepének az újbóli megvitatása is. Bori Imre 2000-ben megjelent *Identitáskeresésben* című, művelődéstörténeti tanulmányokat és művelődéspolitikai cikkeket tartalmazó igen fekete kötete élére az 1962-ben keletkezett *Levél „intellektualizmusunkról”* című írását tűzte. Levelében a kedves Barátomnak szólított lelkes ifjút egy éjszakába nyúló városi sétára emlékeztette, amikor a belvárosi neonfények és a gyárkerítések mögötti sötétségek közötti „senkiföldjén” bolyongva cseréltek véleményt a „vajdasági magyar értelmiség” szerepéről és az egymást követő nemzedékek szellemi különbözőségének tapintható lényegéről. A levélíró, az idősebb nemzedék tagja hangsúlyozta, számukra a táj (és az ember) nemcsak élményt és elkötelezettséget jelentett, hanem „megkötő bilincs” mivoltában szellemi programot is adott. Az utánuk következő nemzedék – akinek prominens képviselőjével együtt éppen a város utcáit róttá – már európainak hirdetve magát, távoli tájak üdvtanaiban lelt vigasztalást (vagy csak menedéket), ami ugyan egyfelől becsülendő igyekezet, ugyanakkor azonban

különös veszélyeket is rejt magában. Magatartásukban a tanár a „szigetintellektualizmus” minden veszélyét meglátta, és a levelében a törekvés mögötti zsákutcára határozottan figyelmeztetett. Közel fél évszázad múlt el a levél megszületés óta, mialatt legalább félszáz levélben lehetett volna folytatni és részletezni a délvidéki magyar elit magatartásának és szellemi arculatának alakváltozatait. Főleg mostanában lehetne meglepő adatokat sorakoztatni az értelmiségi magatartás módosulásairól.

Mályusz Elemér *Politikai nemzet – népi nemzet* című tanulmányában a harmincas években a történeti gondolkodás megújításának lehetséges módját kereste, s amikor széttekintett a rommá lett Kárpát-medencében, a nemzetépítés újonnan támadt kényszereivel is számot vetett. Elemzése során nem került meg az utódállamok magyar értelmiségének, a közösség életét formáló szellemi vezetői szerepének kényes kérdését sem. A jeles történétíró rámutatott: az új nemzet megalkotásában a kisebbségi magyarság elitjének is részt kell vennie, megköveteli ezt a politikai nemzet fogalma felett álló magyar népnemzeti értékrend időszűrője is. A lehetőségek számbavételekor azonban a történész alapvető igazságokat mondott ki, egybeként arra is figyelmeztet: az anyaországtól elszakított területek magyar közösségének a legtöbbit a lojálisak, az asszimilálódnak lelkesen igyekezők árthatnak, és árthatnak is, amikor csak meglehetik. Ők azok, akik „cinizmussal leplezték társtalanságukat”, „beteges hazudozással” próbálták politikailag elfogadtatni és ezzel a közösség nyakába varrni magukat. Ők azok, akik „közül egyeseknek, éppen mert semmi gátlást nem érezve, határtalan önzéssel törtek az egyéni érvényesülésre, számottevő helyekre is sikerült felküzdeniök magukat, ahol aztán működésük egyáltalán nem a magyarság érdekeit szolgálta, a még oly kiválóak önfeláldozása sem gyógyította be az érdemtelenül felkapaszkodók által ütött valamennyi sebet”.

A kisebbségi helyzetben valóban átértékelődik minden, s kilencven év múltán már a fogalmak szintjén kell rendet teremtenie a közösség sorsáért érdemben újra tenni akaróknak. E bonyolult kérdések, viszonyok, viszonyulások és törvények rendszerének megértésében segít Hunyadi Sándor méltatlanul elfeledett *Géza és Dusan* című regényének hőse Losonczy, aki szerint a kisebbségi lét olyan, mint amikor a tengeri halat az élete rendes rétegénél pár száz méterrel mélyebbre szorítják le. „A nagyobb nyomás vagy elpusztítja, vagy még keményebbre préseli. Van, akit ez a nyomás gépiesen a hatalom gyűlölésére nevel, van akit felbomlaszt és árulóvá tesz, másokban még jobban kifejlődik a szeretet és az együvé tartozás érzése a fajtájuk iránt.” A mostanában oly gyakorivá vált ünneplések hamis fényében megfürösztöttek seregét látva, eszembe jut az egykor kánonteremtő esztéta, Balassa Péter figyelmeztetése: bizony egyszer eljön a pillanat, amikor az embert megkérdezi a létezés. És ilyenkor könyörtelenül színt kell vallani!

(Magyar Szó, 2010. december 17.)

Az identitásról

A vártnál is meglepőbb eredményt hozott a magyar állampolgárság felvételének lehetősége. A szabadkai főkonzulátuson az első héten nyolcezernél is többen jelentették be az igényüket: kérni fogják a magyar állampolgárságot. Hasonló a helyzet a csíkszeredai és a kolozsvári hivatalokban is, csak szegény felvidéki magyarok nem tudnak mit kezdeni az ostoba szlovák ellentörvénnyel. A kettős állampolgárságot az ukrán törvények sem engedélyezik, ott azonban különös helyzet állt elő, a rigorózus törvénynek nincs végrehajtási rendelete. Ez olyan, mintha lenne adózási törvény, csak éppen nincs adóhivatal, amely felelne az adóbehajtásért. Ez azonban már legyen Kijev gondja. Számunkra a magyarságunk vállalása a fontos.

A magyar állampolgárság felvétele az utódállamokban élő magyar kisebbségi közösségek számára olyan lehetőség, amely bátran nevezhető történelminek: az egész nemzet jövőjét meghatározhatja. Szociológusok már hegyezik a tollukat, már készülnek a felmérésekhez szükséges kérdőívek: mi vezérli az embert a magyar állampolgárság felvételekor vagy fel nem vételekor, s hogyan működik a kettős vagy többes identitás? Az első kérdés hallatán nekem az a székely néni jut az eszembe, aki néhány évvel ezelőtt Csíkszentdomokoson, kezében a frissen kapott magyar-igazolvánnyal kiment a temetőbe, és az eltemetett férjének elújságotla, hogy ők most már hivatalosan is magyarok. Akkoriban hányan, de hányan mondták szerte a Kárpát-medencében: nem hittem, hogy ezt megérem! Igaz, délvidéki magyarjaink kevés hasznát látták annak az igazolványnak, az akkori magyarországi szocialista kormány – a szabadságjogokra oly mérhetetlenül érzékeny liberálisok támogatásával – olyan vízumrendeletet léptettek életbe, melynek nyomán a bácskai és a bánági magyarjaink évekig át sem léphették az anyaország határát. Életem legkeserűbb négy éve volt az, amikor családom óbecsei része nem látogathatott meg Budapesten, mert az akkurátus törvény miatt szinte lehetetlen volt a vízum megszerzése. Ma úgy gondolom, nagyon hasznos lett volna szociológiailag felmérni azt az állapotot is. Hogyan hatott a magyar identításra a bolsevik időkre emlékeztető rendelkezés?

Az identításra, amely a meggyőződésem szerint sohasem lehet kettős vagy többes. Mert ha már kettős, vagy többes, akkor nem identitás. A mai kozmopolita világban vagy van identitása az embernek, vagy nincs – a nemzeti hovatartozás vállalása (szerencsére) szabadon eldönthető. Az sem ritka, hogy valakinek regionális identitása van, bácskainak, Tisza-mentinek, vagy muravidékinek vallja magát, mert a vidékben találja meg azt az értéket, amely gondolkodását, viselkedését, magatartását, de még a jövőképét is meghatározza. Ebbe persze belefér az egyéb kultúrák és kulturális értékek iránti érdeklődése is, de ez nem több az értékek melletti elkötelezettségénél.

A kettős vagy többes identitás fogalmát – még akkor is, ha ez a szociológia tudományán belül elfogadott kategória – én amolyan úri huncutságnak tartom. Sőt, egyenesen a közösség ellen irányuló álltudományos törekvést látok benne. Liberálisok nyitottak egy kiskaput melyen átbújva meg lehet kerülni a nemzethez, tájhoz, közösséghez való tartozás határozott, félre nem érthető és félre nem magyarázható vállalását. Behízelt modorú újságírók és botcsinálta statisztikusok szeretnek ilyen ködös és értelmezhetetlen kategóriákat

megnyitni, és a sokszínűségre hivatkozva megfélekedezni a határozott identitásvállalás lélek- és szellemépítő jelentőségéről és hatalmáról. Valamikor egyik vitatársam azt állította: a Rákóczi-féle szabadságharc idején a fejedelem seregéhez csatlakozó ruszinokat döntésükkor a kettős identitásuk vezette. Merő butaság! Ugocsa, Ung és Bereg vármegyék ruszinjai azért csatlakoztak a felkelőkhöz, mert szebb jövőt álmodtak maguknak és a nemzetüknek, vagy a közösségüknek, a falvainak és a hegyekben elszórt településeiknek. És a döntésükben azért tudtak következetesek lenni, mert határozott identitással rendelkeztek. A vállalt értékítéletük alapján hozták meg a döntésüket, hogy ha kell, meghalni is készek azért, ami egy és oszthatatlan: a méltóságukért. A példa pedig azt bizonyítja, csak a határozott identitású egyénekből álló közösségnek van biztos jövője.

(Magyar Szó, 2011. január 14.)

Az Aracsról – a magyar kultúra ünnepén

Egyszer végre már magunknak kellene újraépíteni a magyar nemzeti történelmünkről és irodalmünkről alkotott képet, hogy a saját életünk törvényei szerint kerüljön minden a helyére. A belátható történelmi messzeségben adódott rá bőségesen példa, hogy egy-egy nemzedék a léptei nyomán beomló partok mentén elveszítettnek érezte magát, s a mérhetetlen kilátástalanságában egyetlen menedékként újraépítette a maga nemzetképét, amelyben azután meglelte hitének a támaszát is. Így volt ez az öregedő Arany János korában, amikor a levett forradalom és szabadságharc után Kemény Zsigmond és Eötvös József határozott hangú bírálata mentén az új nemzedék megtalálta a szellemi kibontakozás széles ösvényét. Az első világháború és a Trianon okozta katasztrófa után a megmaradt tenyérnyi hazában (mert másutt akkor nem lehetett) ismét egy új nemzedék kereste a maga magyarságának értelmét, és az írók és történetírók legkiválóbbjaink serege a remekművek hosszú sorában tett kísérletet magyar sorsunk értelmezésére. Ma is hozzájuk menekül a lélek, ha lanyhul a hit, és megkönyékez bennünket a csüggedés. Egy Kosztolányi novella, egy Juhász Gyula vers, egy Németh László-i tanulmány ma is biztos útmutató a számunkra. Az igazi öröm azonban az, ha régi idők ismeretlen alkotóinak elfeledett művében csendül meg az a harangzúgás, amely megmutatja a hazavezető útjaink rendjét. Azért jó a régi háborúk obszitosáival beszélgetni, mert történeteikben a nagy vereségek mellett a túlélés reménye és az újbóli nekifeszülés csodája is benne van. Az azonban nem mellékes tény, hogy Kemény Zsigmondék, majd Németh Lászlóék nemzedéke határozott társadalom-kritikai elképzelések mentén építette föl a maga magyarságképét: a nemzeti katedrálisát. Ha tehát valaki végre érez majd magában annyi elszántságot, hogy a rendteremtő igyekezetével újrarajzolja a magyar történelem, irodalom és szellemtörténet örökölhető tájképét, széles kritikai körültekintése nyomán soha nem látott értékekre fog lelni – egy föltétellel: ha elevenen él benne a szuverén kritikai ösztön. Hiszen a ma érvényes kánonok a megvertség élményére hangszereltek, éppen ezért használhatatlanok.

És végre meg kellene keresni délvidékiségünk rejtett fundamentumait is – nem elegendő évtizedeken át azon morfondírozni, hogy van-e a vidéknek történelme vagy nincs. S ha nincs történelme, akkor mindaz, ami ma (és mindenkor) a Délvidéket jelenti, „csak” kulturális örökség-e, vagy eleven, folytatható hagyomány? Ez csak azok számára kérdés, akik kellő óvatossággal a partszélre álltak, és hunyorogva lesik: istenverte elhagyatottságában megmarad-e a magyarságunk „lentiségbe” téved falkája. Ők azok, akik minden vereségünk után a fűvészkerti vörösingésekkel együtt kérdezik meg tőlünk, a megmártottaktól: jó volt? S hogy megérte-e? Hát megérte! Megérte, mert olyan kincs birtokába jutottunk, amiről ott a part szélén álmodni sem lehet! Láttunk a történelmünkben csodás életeket, láttunk szép alkotói pályákat és láttunk hatalmas küzdelem a megmaradásunkért. Az elmúlt kettőszázötven évünk arról szólt, hogy az elődeink legkiválóbbjai szakadatlanul azon munkálkodtak, hogy hazát teremtsenek nekünk is itt a Délvidéken. Írtak és szántottak, tanítottak és neveltek, építettek és lapot szerkesztettek – legnagyobb háborúikat azonban az idegenek közönyével szemben vívták. Végére is: nem csak úgy Tündérország a mi Délvidékünk, ahogyan az Papp Dániel megálmodta. Tündérország ez, mert mindig, minden ellenünk elkövetett gaztett ellenére is újjászületik a tájhaza szeretete, annak megingathatatlan hite, hogy egyszer végre megalkotjuk azt a kultúrtajt, amitől oly rettenetesen tartanak azok, akik munkánkat katedráról, pártok szószékéről, politikai bástyákról, vagy csak kényelmes karosszékekből időt és pénzt nem kímélve, folyamatosan akadályozzák. Gondjaink most a mindennapi kenyér szintjén jelentkeznek, de ez nem ér föl a délvidéki magyarság lelki-szellemi kifosztottságának terhével. A kritikai magatartást azonban mi is a magyar történelem legkiválóbb szellemeitől tanultuk, s ha nekik volt erejük megoltalmazni a gondjaikra bízott magyarságot, egészen bizonyos, hogy ad a Jóisten nekünk is erőt a jövőnk megteremtéséhez.

(Magyar Szó, 2011. január 21.)

A bukovinai székelyek kálváriája

Hetven éve, 1941-ben tértek haza a bukovinai székelyek Magyarországra, s ebből az alkalmából ünnepi megemlékezést rendeztek Budapesten a Magyarok Világszövetségének székházában. S milyen jellemző: ezúttal is történelmünk egy tragikus fejezetére emlékeztünk, hiszen a bukovinai székelyek oly biztatóan indult bácskai letelepítése, az új honfoglalás rettenetes vesszőfutással ért véget. Hálát adhatott az istennek az, aki 1945 tavaszán Tolna megyében végül megállapodott.

1941 tavaszára érett meg az akkori magyar kormányban a Kárpátok kanyarulatán túli területeken élő bukovinai székelyek hazatelepítésének szándéka, hogy a madéfalvi székelyirtás hajdani menekültjeit visszahozzák Magyarországra. A Délvidék magyarságát erősítendő, a Bácskában szándékoztak letelepíteni őket. Szekerekre pakolták hát a bukovinai családokat, s egy hosszú és keserves út során elhozták őket a magyar Kánaánba. Lévy Endre Dél kapujában című egészen kiváló szociográfiájában beszámolt arról, ahogyan a Bajmok melletti

Hadikfalván találkozott az újonnan érkezettekkel. „A töltés választja el a két képet – a két világot egymástól. A túloldalon a régi bácskai világ, mintha aludna; itt az új bácskai világ most ébred. Gazdag szín és hang tölti be a teret és bő családi áldás népesíti az udvarokat. És az utcákon is életesebb a kép. Nem hallgatag emberekkel, nem üres tekintetekkel találkozik az ember, hanem minden házban és minden utcában Kossuth-kalapos vidám arcokat lát.” Úgy tűnik, a bukovinai nép megkapaszkodott a bácskai televényben, hiszen keményen helytállt a tavaszi áradásokat követő megpróbáltatások során is. De nekifeszült izmokkal építették új otthonaikat vagy egy tucat új településen a frissen érkezettek.

Megrendítőbb azonban a valóság, amit e mostani rendezvény fényképkiállítása tár az utókor elé. Bognóczky Géza Andrásfalva református lelkésze fényképeken örökítette meg a készülődés, az útrakelés, a vándorlás, a megérkezés és a letelepedés kevésbé ünnepi pillanatait. A közel félszáz fényképen nincs egyetlen derűs arc, egyetlen csillogó tekintet, egyetlen reménykedő szempár sem. Idősebb Ömböli Ljos Andrásfalván a családjával és portája egész állatseregletével kiállott a háza elé, hogy indulása előtt még megörökítse az ősi lakot. Fia, Ömböli Lajos János feleségével és öt gyerekével 1941. március 12-én ült a masina elé, hogy az új hazában is legyen látható alapja az emlékezésnek. Tóth Marci János tornácos, zsuppfedeles erdei lak előtt sorakozott föl ugyancsak a családjával, a háttérben csenevész gyümölcsfák láthatók. (Ennél százszor gazdagabbak a bácskai kertek.) Csiszér Kozma a vélhetően a fellelhető teljes rokonságot felsorakoztatta a lencse előtt: felpakoltatott mindent a képre, amit a szívében hordozott. Majd következett a búcsúzás napja, a végleges búcsúé. A lovas fogatok hosszú sora a fölrakott bútorokkal, égnék meredő asztalábakkal és a fehérneműs ládákkal. Ez a szekérsor érkezett a kasnai határállomásra, ahol a bukovinai székelyek átlépték Magyarország határát. Kasnától 1941. június 3-tól úgy érezhették, hazai földön járnak, ám a tekintetéről leolvasható szorongás egy cseppet sem látszik oldódni. Bognóczky Géza református lelkész úr pedig tudja, hogy a történelemnek készíti a fényképeket. Kasnától az ő munkáját egészítette ki Horváth József, a Magyar Film Iroda operatőre is.

Következett a Bácskában, 1941. szeptemberében Andrástelken a földosztás, az ezüstkalászos gazdananfolyam, és az iskolás gyerekeknek azok a régi otthonokra emlékeztető közös reggelije a durván faragott asztaloknál. Egy 1941. július 10-én készült lakodalmi fényképen Bognóczky Géza lelkész uram a menyasszony mellett áll, szikár alakja maga az együttérző kétségbeesés. 1942. július 17-én keresztelőt tartanak Andrástelkén. Vajon kit tartottak a szenteltvíz alá: a menekültet, a száműzöttet, vagy a boldog hazába érkezőt? Rövid két év leforgása alatt eldőlt a kérdés. 1944 őszén a bukovinai székelyek a bevonuló szerb partizánok elől már az életüket mentették. Gáspár Simon Antal szavai szerint: „sok rosszat híreszteltek rólunk azok, akik ellenségnek néztek münköt. Hát az biza nem igaz, amit ránk mondtak a rossz szájak, mert egy kicsit bépiszkolták a nevünköt, de idővel bebizonyítjuk, hogy ezek rágalmak vótak, s akkor mű es emelt fővel járhatunk, és mindenki láthatja, hogy hú gyermekei vagyunk a drága magyar hazának.” Kóka Rozália, az emlékest rendezője és az erdi Bukovinai Székely Népdalkör tagjai ezt most újfent bebizonyították.

(Magyar Szó, 2011. január 28.)

Lábadi Károly kitüntetés

Feledhetetlenül szép rendezvényen vettem rész a minap Gödöllőn, amikor a Magyar Kultúra Napja tiszteletére rendezett városi ünnepségen Gémesi György polgármester átadta dr. Lábadi Károlynak a Gödöllő Kultúrájáért díjat. Nyolcszázánál is több ember tapsolt a művelődési ház pazar nagytermében, amikor a jeles néprajzkutató a másik kitüntetettel, Hadháziné Szabó Margittal fellépett a színpadra. Régen voltam tanúja a szellem munkása iránt megnyilvánuló akkora tiszteletnek, akkora megbecsülésnek, mint azon a szombat délutánon a közeli Grassalkovich kastély barokkos pompájának fényében. És bácskaiként nagyon büszke voltam Lábadi Károly jelképes koszorújára, hiszen benne máig azt a tudóst tiszteltem, aki a legelképesztőbb megpróbáltatások és kínok után is rendületlenül ragaszkodik szülőföldjének múltjához, és a hagyományaink ápolását oly látható szeretettel, oly tapintható odaadással végzi, hogy az a tudományok tisztelőit is elismerő főhajtásra készíti.

Lábadi Károly a drávaszögi magyarság múltjának és hagyományainak lelkes kutatója Bácsgyulafalván született, s házassága révén került a Drávaszögbe, amellyel azután egy életre eljegyezte magát: vagy kéttucatnyi kötetben dolgozta fel az archaikus vidék sok évszázados, az Árpád-korig visszanyúló népeletének történetét. Ő volt az a kutatónk, aki a néprajz, az etnográfia és a művelődéstörténet közös nagy területén lelte meg a maga helyét – ahová azután a mi vidékünkön már senki sem követte őt. Nehéz is lenne követni, hiszen Györffy György és Györffy István tudományának területe ez – és persze Csánki Dezsőé –, ahová csak a kiválóztottak juthatnak el. Azok, akik a művelt szőlőparcellákban, a református templomok harangkondulásában, és az arra válaszoló katolikus keresztvetésben is képes meglátni az évszázados emberi élet hagyományainak emlékét. Azok, akik tudják, hogy a római légiók után loholó barbár seregek emlékezete ugyanúgy él a szurdokok mélyén, ahogyan a török világ üldözöttjeinek álmai is benne foglaltatnak a mai gyékény-szöttekben. Amikor Lábadi Károly a Drávaszögbe került, az eszéki Magyar Képes Újságban elindította az Örökségünk című néprajzi rovatot, melynek anyagát későbbi munkáiban felhasználta. Apró kis jegyzetek voltak ezek, amelyekből évtizedek során a szerző eljutott a Drávaszög Lexikon (2008) hatalmas korpuszáig. A Kopácsi vízi élet (1987), az Oskolák a régi Drávaszögben (1993), az Istenek hajlékai a Drávaszögben (1994), a Kopács, a víz melletti falu (1994), a Laskó (2000), a Boronyja (2007), a Várdaróc – a rét melletti falu (2008) csak egy-egy, valójában megkerülhetetlen állomása annak a kutatói pályának, amely a napokban részesült az egyik legnemesebb elismerésben.

Lábadi Károly feleségével, Kedves Klárával odahaza még alapítója volt a Laskói Néprajzi és Helytörténeti Gyűjteménynek, nem sokkal azt követően azonban – 1991-et írtunk akkortájt – kénytelen volt elhagyni a választott szülőföldjét, és Gödöllőn telepedett le. 1993. szeptemberétől munkatársa volt a pécsi Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályának, ahol önálló kutatói státuszban a történeti Baranya magyar néprajzát kutatta. 1999-ben rövid ideig a váci Egyháztörténeti Múzeum munkatársa volt, majd még ugyanabban az esztendőben kinevezték a gödöllői Szent István Egyetem Kultúrokológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszék láthatóan megbecsült vezetőjévé. De mert a Drávaszög egyre kal-

lódóbb magyarsága is gyámolításra szorul, 2007-ben az eszéki Strossmayer Egyetemen megalapította a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéket is, amelynek immár második évkönyvét vehette kezébe az olvasó. Egy páratlanul szép életpálya, amely bevallottan is Penavin Olga és Katona Imre tanári útmutatásai alapján indult, és jutott el három évtized múltán a bölcs beérkezés szakaszába. A telecskai Dohányosok (1983) emlékével a tarsolyában A Grassalkovichok barokk kincsinék számbavételéig (1997) jutott el a valamikor néprajzi alapkorról indult művelődéstörténészünk, miközben mindig sikerült neki megmutatnia a lélek és a szülőföld, az ember és a táj megbonthatatlan együttesét. A történelemszemléletnek ez a klasszikus teljessége az, amely a bácskai tudományos életből hiányzik, s ezt nem pótolja az itthoni díjak felelőtlen tékozlása sem.

(Magyar Szó, 2011. február 11.)

Nem akar elmúlni

Nem akar elmúlni belőlünk történelmünk rettenetes fejezete, az 1944–45-ös partizán-vérengezések szörnyű árnyéka. És nem is fog elmúlni mindaddig, amíg szerb-magyar viszonylatban nem tisztázódnak a történelem zaklató kérdései. A temetetlen halottaink emléke ugyanis változatlanul itt él közöttünk, beleszól mindennapjaink alakulásába, velünk ébred, és velünk búcsúztatja a napot. Ott ül az asztalunknál, és kételyekkel járja át a remélt áldás kegyelmét is. Ezért mondhatta Navracscics Tibor a minap Budapesten a Terror Házában a Magyar Tragédia – Délvidék 1944–1945 című kiállítás megnyitóján, hogy amire most emlékezünk, az „Közép-Európa egyik utolsó elbeszéletlen tragédiája”. S hozzátette: reméli, hogy valóban az utolsó.

Megindítóan szép volt a Terror Házában rendezett főhajtás, méltóságteljes és őszinte. Nem hangzott el egyszer sem a felejtés, a megbékélés, a megbocsátás már-már obligált, sablonos figyelmeztetése, amire rendszerint azok hivatkoznak, akik még mindig nem hajlandók komolyan tárgyalni az 1944–45-ös borzalmakról. Mint ahogyan a kommunizmus bűneit is legszívesebben azok felejtének el, akik végrehajtói vagy haszonélvezői voltak a kegyetlenségeknek. Az Andrássy út 60-ban, a sok borzalmat látott falak között elsősorban – kimondva vagy kimondatlanul – arról esett szó, hogy a szerb félnek is végre színt kellene vallania: igen, Tito partizán martalócai a fölszabadulás boldog mámorában sok-sok ezer ártatlan magyart mészároltak le. Tetteik végrehatásában korántsem csak a bosszú vezérelte őket, nem csak az 1942-es újvidéki – és a város környéki – razzia túlméretezettre sikerült megtorlása volt a cél. Mivel magyarázható ugyanis a további nyolcvanezer magyar szülőföldjéről történt elüldözése? Matuska Márton megnyitó beszédében Rukovina katonai parancson feljegyzéseiből idézve hangsúlyozta: akkor a szláv élettér megteremtése volt a legfontosabb cél, ezt szolgálta a nem szláv tömegek programszerű likvidálása. Mint ahogyan ezt szolgálták a betelepítések is. De ez volt a célja a későbbi jugoszláv politikának is, melynek következtében a félmilliónyi magyar közösség mára a felére csökkent.

A számunkra nem vigasz, hogy ma már Jugoszlávia is a múlté, hogy ami vérben született, az vérben is pusztult el: pusztulásában is azt hozta, ami a lényege volt. Dejan Šahović, Szerbia budapesti nagykövete beszédében utalt rá, országa is áldozata volt a történelemnek. Lehet, csak éppen jelét nem látni annak, hogy Szerbia ezzel őszintén szembenézne. Mi, túlélő magyarok pedig cipeljük magunkkal a kibeszéletlen történeteinket, melyeknek súlyától addig nem szabadulhatunk, amíg az idők foszlányaiként eltakarják előlünk a láthatárt. Magán-történeteinknek egyszer össze kell állnia a történelem súlyos szövetévé, amely attól lesz erős, hogy a keresztbe futó szálak is összesimulnak. Most azonban még csak ott tartunk, hogy az 1944–45-ös események tisztázására létrehozott magyar-szerb történészbizottság magyar tagozata már többször ülésezett, miközben a szerb fél még mindig vonakodik az asztalhoz ülni. Elismerem, a helyzete némi kényelmetlenséggel jár, hiszen már nem csak arról van szó, hogy az egykori gyilkosoknak arcuk és nevük volt, hogy személyük nem maradhat az idők végezetéig titokban, a szerb történelemnek azzal a hatvan évvel is számot kell vetnie, amelynek során a terror eszközével kényszerítették hallgatásra a szenvedőket. Ezért nem akar elmúlni a magán- és közösségi történeteknek ez a súlyos lidércnyomása. Jugoszlávia története – a folklór-szerű közhiedelemmel ellentétben – nem csak a heroizmus története, hanem a vérnek, a mocsoknak, a bűnöknek a története is, mint valamennyi nemzeté, amely ma otthonának hiszi a nemzetek közösségét. Tetszik ez vagy sem, neki is van egy fülkéje a Terror Házában. Ott, ahol a minap ünneplőbe öltözve találkoztak magyarok és szerbek. A kivégzettek arcképének a gyűrűjében nincs szólamokba szőtt megbocsátási és megbékélési igény. Az őszinte ember ilyenkor a szívére hagyatkozik, és teszi a dolgát becsülettel és tisztességgel. Azzal a tisztességgel, amelyre a csúrogi dögtemető, a moholi nagy fánál lévő tömegsír, és megannyi városháza szennyes pincéjének eltitkolt terhe tanított meg bennünket élni, és a hűségben rendületlennek maradni.

(Magyar Szó, 2011. február 25.)

LITERATURA

Bence Lajos

Kettős kisebbségben

A szlovéniai magyar irodalom identitáskeresési kísérletei

A sors azzal a kegyvel ajándékozott meg, hogy részt vehettem egy nagyszerű, akkor még csak a kaland lehetőségével kecsegtető „felvállalásban”, amelyet később egyre sűrűbben muravidéki, illetőleg szlovéniai magyar irodalomnak neveztünk. Az elmúlt fél évszázadban a muravidéki szellemi mozgás olyan csodákat produkált, amilyenekre nincs, vagy csak elvétve van példa a Kárpát-medencében: új irodalmi ág született, az illyési öt-, később hatágúnak mondott sípnek újabb ága.

Nem tudjuk másnak, mint a véletlen művének tulajdonítani, amolyan „eleve elrendeltnek” azt a tényt, hogy a szlovéniai magyar irodalom előtörténetének egy csodálatos fejezetében, a 16. században olyan művek születtek Alsólendván, amelyek a régi magyar irodalomnak is reprezentáns alkotásaiá váltak. Illusztrációnak csak két szerzőt említsünk, Ráskai Gáspárt és Tőke Ferencet. A reformációval a három részre szakadt ország Mura-menti szögletében az első nyomtatott könyvek is megjelentek, Kulcsár György prédikátor művei, melyek a magyar prédikációs irodalomnak a csúcás jelentik. Hogy aztán nagyon sokáig újra ne történjen semmi, legfeljebb a 19. század végének gyorsajtó-termékei között bukkanjon fel ismét egy-egy, a romantikából és a szentimentalizmusból kinövő alkotás. Az újabb csoda – paradox módon – arra az időszakra esik, amikor a szocializmus és a szocialista realizmus munkára fogta a pedagógusból lett újságírókat, csasztuska-irodalmat szaporítandó kezdő tollforgatókat, hasznos társadalmi tevékenységet várva el tőlük, az új rend megszilárdítása és a tanuló ifjúság (Titó „ifjúsága”), valamint a soha ki nem hajtó „szocialista erkölcs” kivirágoztatása ügyében.

Közhelynek számít, hogy irodalmi hagyományt teremteni egy vidéken sem volt könnyű feladat, különösképpen a peremvidéken nem, ahonnan a „szellem vendégei” csakhamar elkíváncskoztak, mert a szóródás itt nagyobb volt, mint másutt. A múzsák földjének számított valaha ez a vidék is, főleg a középkorban, akárcsak a Murán túli Muraköz, vagy a Délvidékenél maradván Baranya, ahol a szellem emberei szívesen tartózkodtak. A Mura vidéke is ilyen volt; bizonyítékul következzenek itt néhány olyan emlék, melyek a fönt elmondottakat kétségtelenül bizonyítják. Kezdődjék a felsorolás az itt talált legrégebbi írásos dokumentummal, amely *Bagonyai ráolvasások* címen ismert a középkori szövegemlékek sorában. A profán tárgyú nyelvemlék 1488-ból való, s mint címéből is kiderül, sámáni „gyógyító szöveget” tartalmaz. Építészeti emlékeink is, a nagyszámú gótikus emlék, a Szent László királyt ábrázoló freskók, Aquila János művei a fönt elmondottakat támasztják alá. Irodalom- és nyomdatörténeti szempontból azonban kétségtelen, hogy a 16. századi lendvai nyomdászat és ennek termékei

bírnak a legnagyobb jelentőséggel a Lendva-vidék kultúrtájja való minősítése szempontjából. Azt is mondhatnánk, hogy a 16. századi lendvai irodalmi megnyilvánulások nemcsak a Zala megyéhez tartozó Alsólendvának, hanem a régi magyar irodalomnak is egyik figyelemre méltó periódusát képezik.

A második kezdés, az ötvenes évek végének kedvezőbbnek tűnő politikai konjunktúráját kihasználva, már némi tudatosnak is mondható „irodalomteremtő szándék” jegyeit is magán viselte. Vljaj Lajos *Versék* címmel megjelentetett válogatása a II. világháború utáni könyvnyomtatás első termékeként az időközben elnémult költőnek a 30-as évekből származó zsengeit tartalmazza, néhány sikerültebb verse pedig a háború embert próbáló idejének szorongatott helyzetét idézi meg. Posztumusz kötetét (*Szelíd intés*, 1968), melyben a versek zömét az 50-es években írta, már áthatja a szocialista realizmus, a legtöbb esetben semmitmondó, a sztálini érárt és a Szovjetuniót dicsőítő prózavers. Egyetlen felcsillanása ennek a korszaknak Illyés Gyulához írott verse, melyben egyfajta új, népies hangot próbálgat. A 70-es évek elején jelentkezett az a csoport, amelyet Tavaszvárás-nemzedékként szokott emlegetni a hazai irodalomtörténet-írás és a kritika. Napvilágot látott egy közös antológia, melyben három alkotó, Szúnyogh Sándor, Varga József és Szomi Pál, az akkorra már más publikációk révén is ismert „derékhad” írói-költői jelentkeztek. A 70-es évek irodalmi termését, immár önálló szerzői jelentkezéssel, az ő műveik jelentik (Varga József: *Naphívogató*, Szúnyogh Sándor: *Halicánumi üzenet*, Szomi Pál: *Őszirozsa*).

A csodaváró hangulatra ránehezedett a „légüres tér” nyomasztó hangulata, a visszhangtalanság, nem utolsósorban pedig az, hogy segítséget sem az anyanemzettől, sem a távoli Vajdaságból nem várhattak az írók. Segítség, ha jött is, annak „kénkö szaga” volt, letarolva a friss termést, a zsenge növényt. Természetesen a kritikára gondolunk itt: a „kritikaínség” következtében minden bíráló szó „robbant”, minden elmarasztaló kinyilvánítás gyanakvást és ellenséges légkört szül. Politikai cselekvésnek könyvelték el az írók, saját belső ügyeikbe való beavatkozásként vették. Az is az igazsághoz tartozott, hogy az irodalmat nagyban felügyelő nemzetiségi politika sem állt a helyzet magaslatán, amikor ennek az irodalomnak az útjait jól-rosszul egyengetni kezdte. Nem volt cenzúra, helyette valamiféle lojalitásból eredő öncenzúra működött, amely nem volt értékorientált. A cenzúra pedig nem törődött a magyar könyvekkel, hiszen az ezek feletti őrködést a magyar kisebbségpolitikusokra bízta. (A formális szerepet ellátó „szerkesztői bizottságokban” pedig politikai részről olyanok ültek, akik azt sem tudták, mit kell támogatni, s mit nem.) Talán éppen ennek tudható be, hogy e sorok írójának egyik igen szerencsétlen elszólása egy kötet kapcsán, melyben „a kiadói politika önkényéről” beszélt, nagy vihart kavart a politika berkeiben. Elevenjébe vágott azoknak, akik magukat a „tudatos” nemzetiségi politika képviselőinek kiáltották ki.

Igaz, hogy a pártalapon létrejövő, amolyan „népfrontos”, szakszervezeti védettséget élvező szélárnyék úgysem használt volna. Az írók, kezdve a *Tavaszvárás* íróival, igen szabad légkörben alkothattak. A cenzúra nem, de az öncenzúra, mint azt már fönt kifejtettük, igen keményen működött. Szomi Pál első regénykísérletét (*Szeretni kell*) tönkre is tették a kétnyelvű oktatás „pedagógiai gyakorlatából” beemelt, annak pozitívumait váltig hangoztató politikai doktrína szócsöveként szerepeltetett szaktanácsos-tanár monológjai, intelmei, a betüremkedő aktuálpolitikai „beáramlások”, a szocialista-kommunista „eszményi ember” mintapéldája. A

regény részleteiben, például az „osztályozó konferencia” részben, hemzsegnek az éppen aktuális ideológia hamis frázisai.

Az elszigeteltségben létező, de az európai avantgárd új áramlataira is figyelő muravidéki magyar költők (főleg Szunyogh Sándor) a jugoszláviai magyar avantgárd fővárosára, Újvidékre figyeltek. A kirekesztettség érzése azonban így sem szűnt meg, s bár a Vajdaság később „közelebb került” az ottani írókkal kötött barátság, szellemi összhang révén, a Tartomány nem szűnt meg – Arany Jánossal szólva – „távoli tartomány” lenni. Bori Imre a 60-as és 70-es években az itteni irodalmi kísérletezést találóan, ugyanakkor szükséztudóan a „könyvekben létezés” kifejezéssel jellemezte. S bár az ifjú tehetségek számára a szlovéniai magyarok egyetlen hetilapja (Népújság), illetve ennek irodalmi rovata mellett a Lendvai Füzetek és a később folyóiratpótló funkciókat is felvállaló Naptár (A muravidéki magyarok szemléje) is nyitva állt, a hangsúly mégiscsak a szerzői, önálló kiadványokon volt. Az évenkénti egy-két magyar könyv kiadását országos-szlovéniai viszonylatban a Muravidéki Kiadó (Pomurska Založba) vállalta fel. Legtöbb esetben a Naptáron kívül még egy könyv jelentette az éves könyvkiadási kontingenst. Ezért a 70-es évek végén ők maguk döntöttek a nyitás mellett. Akkor született az az antológia, egy addig is működő sorozat új darabjaként, amely *Sozvočje – Összhang* címen vált ismertté.

Az 1979-ben megjelent *Összhang* antológiával olyan kultúrtörténeti „misszió” vált valóra, amelynek keretein belül a határon túli írók először szerepeltek együtt az anyaország szomszédos megyéinek (Vas és Zala) íróival-költőivel két közös muravidéken szervezett irodalmi esten, közönségtoborzó bemutatkozáson. Az első, a Kárpát-medencében is egyedülálló vállalkozást a határ mindkét oldalán kitörő lelkesedéssel fogadták a szerkesztők, illetve a szerzők. „Az *Összhang* egy újfajta irodalmi akció első lépése. Mintha láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat: két ország költői találkoznak a könyvben” – áll a kiadvány fülszövegében. A nagy vállalkozás, illetve „újfajta irodalmi akció” azonban felemásra sikeredett, hiszen a szerkesztők szeme előtt – az eredeti elképzelés szerint – egy két évente váltakozó helyszínen megjelenő antológia-sorozatot lebegett. *Visszhang* címmel meg is jelent egy kötet a nyolcvanas évek közepén Zalában, de ebbe a muravidéki írók – vélt, illetve valós esztétikai hiányosságokra hivatkozva – már „nem fértek be”. A nyolcvanas évek elején folytatódott a sorozat; előbb a karintiai szlovén költőket láttuk vendégül az *Összhang* második, a kézfogás jegyében született kiadványában, később a muravidéki szlovén írókkal készült még egy antológia. S ezzel – a máig hiányolt – kapcsolatépítési szándékkal készült antológiáknak, közös kiadványoknak is vége szakadt.

A muravidéki magyar irodalom nagy eredményének kell elkönyvelnünk az 1988-ban megjelent Muratáj irodalmi, művészeti és társadalomtudományi, kritikai folyóirat első számát. A folyóirat – küldetésének megfelelően – a „szűrő” szerepét igyekezett felvállalni, a „gyűjtsd a termést kalangyába” jelleget meghaladva, a kritikai számadás-jellegnek is teret adva. Művelődéspolitikai szempontból azonban a könyvkiadás teljes autonómiájának kezdetét is jelentette a folyóirat megjelenése. Egy új, az irodalmi élet minden szegmensét felölelő intézményesedés kezdetét jelentette az írói összefogással létrejött, írók, kiadók és olvasók toborzását is magában foglaló formula. Az anyanemzet irodalmi szerveivel való szorosabb kapcsolatépítés mellett, mely a 80-as években vált intenzívebbé, a határon túli magyar irodalmak felé való orientálódás

a rendszerváltás tájékán programmá vált a Kárpát-medencei magyar kisebbségek számára. A szlovéniai magyar irodalom „intézményesítése” szempontjából azoknak a törekvéseknek is nagy szerepet kell tulajdonítanunk, amelyek az írószövetségek felé irányultak. Előbb a szövetségként működő Szlovén Íróegyesület felé fordultak az itteni írók, hogy a nemzetiségi politika szempontjából is előnyösnek, amolyan „legalizálnak” tűnjön az egész eddigi könyvkiadás és az erre „pazarolt” pénz. Minek utána tudomásukra jutott, hogy a Szlovén Íróegyesület tagjai között olyan, hazájukban disszidensnek számító írók is vannak, mint a szerb Miodrag Bulatović (*Ötödik ujj* stb.), mi is tagfölvételhez folyamodtunk. Szerencsétlenségünkre a végső elbírálást végző szerv – nyelvi problémákra hivatkozva – éppen azoknak a szerbimádatokról híres, a Fórum holdudvarába tartozó, abszolút lojális magyar íróknak-irodalomtörténészeknek adta recenzióra a műveinket, akik különböző esztétikai-ideológiai „éretlenségre” való hivatkozással nemleges véleményt adtak a felvételi kérelemre.

A Magyar Írószövetségbe való bejutásunkat a rendszerváltásig a tagság állampolgársághoz való kötése akadályozta. Erről a problémáról többször tárgyaltunk Cseres Tibor akkori elnökkel; a jég akkor tört meg, amikor a rendszerváltás tájékán Jókai Anna vette át az akkor még egységes íróársadalom vezetését. A magyar írók – nyilatkozta később – ekkor (előtte, de utána sem volt példa erre) szinte közfelkiáltással döntöttek a határon túli írók felvételéről. A „külfoni” tagsági könyvecskét postán továbbították az írókhoz.

A 90-es évek végén tovább folytatódott az intézményesülés, hiszen a Pomurska Založba végül is felmondta a magyar könyvekkel való törődést, bár egyértelmű haszna származott belőle. A válás tényét egy, az 1987-es könyvkiadási programban megjelent, nyelvi és tipográfiai-szerkesztési hibáktól hemzseggő, lektorálatlan Szomi Pál-novelláskötet váltotta ki. Az írók felháborodását Varga József fogalmazta meg, aki egy irodalmi társaság tervével is előhozakodott. A magyar könyvek kiadását a Muravidéki Nemzetiségi Művelődési Intézet, illetve a Szlovéniai Magyar Írócsoport jegyezte. A Muravidéki Magyar Írók Társasága pedig még az 1997-es évben megalakult, elnöke Bence Lajos lett. Azóta a magyar irodalmi termékek kiadását az MNMI keretében működő könyvkiadási kuratórium végzi, évi 5–6 könyvet támogatva a Szlovén Kulturális Minisztérium költségvetéséből erre a célra garantált pénzből.

A Szlovén Íróegyesülettel a 2000-es évben három oldalú megállapodás született, Veno Taufer elnök, a Magyar Írószövetség (Pomogáts Béla) és a Muravidéki Magyar Írók Társasága (Bence Lajos) aláírásával. Ennek azonban az egyszeri protokolláris eseményen kívül nem lett hozadéka.

Az elmúlt fél évszázad muravidéki irodalmi termését átnézve megállapíthatjuk: lehet tapasztalni esztétikai hiányosságokat a szlovéniai magyar irodalom alkotásai között, a műfaji egyoldalúságon sem sikerült változtatni. A 90-es évek termésében azonban akad néhány olyan újdonság, amely az új évezred elején is meghatározó irányt szabhatna a szlovéniai magyar irodalom fejlődésének. Az élő irodalmi hagyományra, a népművészetre való támaszkodás adva volt az indulásnál, Vljaj Lajos és a Tavaszvárás-nemzedék íróinál. Adva volt a szülőföld, mely a szűkebb hazát, a muravidéki magyarság lakóhelyét jelentette, azt a tájat, ahol a zárt közösség, a paraszti világ még őrizte a Hetés és Göcsej népköltészetének kincseit. Ennek az irodalomnak az első kritikusa, Palkó István is ezt a jelleget emelte ki, összekötve annak funkciójával, a jelleg diktálta szerepvállalás lehetőségére is utalva. Ez szükségszerűnek is tűnt ekkor, hiszen a szerző, felmérve a muravidéki ember nyelvének állapotát, úgy ítélte meg, hogy a „kétnyelvűség” ha-

tására az olvasóközönség nyelvét olyan nagyfokú károsodás érte, hogy az már egyenlő a teljes közösségi nyelvi sorvadással, nyelvének elvesztésével.

Közhelyszámba megy, hogy a szlovéniai magyar irodalom a vasfüggöny utáni években nehezen induló önszerveződésnek is az egyik fontos segítőjévé vált. Nem utolsósorban a mára valóság-gá vált kulturális autonómia megteremtésében is fontos szerepet kell tulajdonítanunk ennek az irodalomnak. De igen erőteljesen, kevés áttétellel, szinte programszerűen, legtöbb esetben erőteljesen patetikus hangon szólal meg (Varga J.: *Meddig magyar a magyar?*, Szúnyogh S: *Rendületlenül* stb.), mintha ezzel kívánta volna ellensúlyozni a nyelvi erőtlenséget, összetartani a „laza” szerkezetet, a kényszerből „minimalista” eszközhasználatot a téma felszínes megköze-lítését illetően.

A 90-es évek elején jelentkező nemzedék (Halász Albert, C. Toplák János, Zágorec-Csuka Judit, Balazsek Dániel) már jóval burkoltabb formában nyilvánul meg (Zágorec Csuka Judit: *Viharverten*, Halász Albert: *A golyák még nem* stb.). Hogy nem csupán költői-írói eltévelyedésről van szó, felvett pózról, azt az is bizonyítja, hogy az induló Balazsek Dánielnél is igen erőteljesen jelen van a szerepvállalás effajta igénye. Ez a tendencia figyelhető meg az *Igét őrizve* antológia verseinek túlnyomó többségében. Hogy ez mennyire tekinthető „maradi szemléletnek”, s mennyivel volt több felvett póznál, arra bizonyítékul elég az irodalmi hagyományteremtés sehol sem könnyű, sőt kálváriaszerű vállalkozására utalni. A muravidékéhez hasonló kis közösségek esetében – ilyen pl. Burgenland vagy a horvátországi Drávaszög, ahol számaránybeli egybeesés tapasztalható az őslakos magyarokat illetően – alig lehetett olyan szellemi közösséget kitermelni, ahol az egyéni kezdeményezésekből kiindulva a magányos szerzői próbálkozások „társadalmiasítását” is célul tűzték volna ki. Lassanként mégis kialakult egy közös írói-olvasói-művészeti közvélemény, a szükséges intézményrendszerrel (folyóirat, író-társaság, kiadó stb.). A kisebbségi-nemzetiségi magyar irodalmak kialakulásánál a „nemzet napszámosa”-attitűd szükségképpen mindenütt jelen volt. Itt is úgy volt, mint a Felvidéken vagy a Vajdaságban: a tanárból lett az író-irodalomtörténész, a könyvtárosból az irodalom-szervező, az előadóművész, az újságíróból a kritikus. Lényegében ugyanez mondható el a kapcsolatépítésről és kapcsolatteremtésről is. Vajon ártértékelendő fogalmakról van-e szó, vagy csupán az irodalomtudományon belül zajló, az objektivitás és az egzakt tudományos kor mindent determináló, a művészetekkel szemben a hermeneutikai eljárás abszolutizáló törekvéséről, amely figyelmen kívül szeretné hagyni az előbb elmondottakat?

A 80-as évek közepe táján az egyetemes magyar irodalom, a nemzeti-anyaországi irodalom és a nemzetiségi irodalom fogalomrendszere körül kialakult elméleti viták a határon túli közösségek által létrehozott irodalmak identitásának, kötődési rendszerének a vizsgálatára is kitértek (pl. Görömbei András, Pomogáts Béla, Láng Gusztáv, Kántor Lajos). Ezek a fejtegetések a rendszerváltást követő években a kisebbségi irodalmak irodalomtörténeteinek megírása után még fel is erősödtek. Örvendetesnek mondható, hogy mára – ahol az irodalom ismervei egyáltalán kialakultak – a határon túli nagyobb tömbök (Erdély, Felvidék, Vajdaság) és a szórvány (Kárpátalja, Szlovénia, a nyugati szórvány) magyar irodalmáról egyaránt születtek monográfia értékű tanulmányok, szintézisek, irodalomtörténeti összefoglalók.

Ezeknek a szintéziseknek közös jellemzője, hogy – függetlenül attól, hogy szerzőjük bennfenteként vagy „a külső szem perspektívájából” szemléli-e tárgyát – a recepció-kritika jegyében

íródtak. Inkább a népszerűsítés, mint az értékelés igényével, így a számvetés is elmaradt. Ezért egy-egy kisebb régió esetében az irodalmi önszmelésre nem voltak kihatással.

A terminológiai hiányosságokat már több alkalommal is szóvá tettük, e tekintetben az autonóm törekvések, a táj és a hagyomány, valamint a helyi színek, a hely „szellemének” hangoztatása mindennél fontosabb princípiumoknak bizonyultak, az irodalmi egység megteremtése és a regionális törekvések jelenlétének, egymást kölcsönösen kiegészítő „természetes” egymásra hatásának, egymással párbeszédet folytató kölcsönhatásainak hangsúlyozásával. Leszögezhetjük azonban, s ez a fenti fejtegetésből is következik, hogy amennyiben mozgató-mozgósító erővel bír egy irodalom, akkor a közösségteremtésben és az önszervezésben is szerepet tud vállalni, akár az írott művek által, akár úgy, hogy az írók maguk is felvállalnak bizonyos szerepeket.

Visszatérve a dolgozat elején említett 90-es évekre: a kiadványok és könyvek számában háromszoros, s a műfaji változatosságban is nagy előrelépés történt. Főleg a prózai művek tekintetében észlelhető jelentős elmozdulás a hagyományos elbeszéléstől (Szomi Pál, Varga József) a novellairodalom felé (Bence Utrosa Gabriella), a gyermekverstől (Varga József) a modern mese felé (Bence Utrosa Gabriella).

A valóságirodalom területén is változatos műfajú és színvonalú művek láttak napvilágot, a frontnaplótól (Vida István) a néprajzi hitelességű szociográfiáig (Göncz János, Szabó Mária). A helytörténeti kutatások terén is bővülés észlelhető a tipikus „mindenes” falumonográfiától az egyházi életnek és a szőlőművelési kultúra Lendva-vidéki meghonosodásának nyomon követéséig (Varga Sándor, Pivar Ella, Göntér János). Zágorec-Csuka Judit, Göncz László, Kovács Attila néprajzi, Hagymás István képzőművészeti fejtegetései és filmelemzései egy-egy alkotás asztrálmítoszi jegyeinek felkutatásáig (lásd Fellini-könyvei) szintén figyelemre érdemesek. A történelem- és néprajztudomány monográfiai igényű eredményei szerzői művekben láttak napvilágot: Göncz László a két világháború közötti, majd újabb történelmünk egy igen ellentmondásos fejezetét, az 1941-es, a szlovén történészek szerint egyértelműen „megszállásnak” minősített hadi cselekmény tényét vizsgálja felül a Muravidék őslakossága s hungarus-tudatú szlovén lakossága véleményének tükrében, Halász Albert pedig a jeles napok, népi ünnepek tárgykörben tett közzé figyelemre méltó tanulmányt. Így a leltár egy cseppet sem lehangoló, hiszen immár száznál több önálló kiadvány jelzi ennek az irodalomnak a létjogosultságát.

(Aracs, 2011. 1. szám)

Bene Zoltán

Bojana Pertić halála

Evlia Bogdanović felhúzta az ingét, hogy jól láthassuk a sebet az oldalán. Csúnya seb volt: sárga lé szöntyörgött belőle, és savanyú szagot árasztott. Szinte a magam bőrén éreztem, mennyire fájhat.

– Pisztoly? – kérdezte Predrag Jovanović szenvtelen arccal. A szemhéja azonban idegesen rángatózott beszéd közben.

– Puska – helyesbített Evlia Bogdanović. – Orvlövészek kaptak el Szarajevóban. Hat hete.

A fejünk fölött ismét bombázóraj zúgott el, de mi tudtuk jól, hogy ezúttal nem dobják a fejünkre terhüket.

– Belgrádra mennek – jegyezte meg Sorin Balcescu az orrát turkálva.

– Voltál kórházban is? – kérdeztem Evlia Bogdanovićot.

– Voltam – bólított. – Szabtak rajtam egyet, kivették a golyót. Orosz puskával lőttek meg. Akkor határoztam el, hogy benzin helyett fegyverrel fogok foglalkozni. Hát te, Bogáti Balázs? Téged mi vitt rá erre az útra?

Evlia Bogdanović a háború előtt középiskolai tanár volt Tuzlában. Régi ismerősök voltunk, két egymást követő nyáron együtt nyaraltunk Krk szigetén. Mindketten a családjainkkal. Utána kitört a háború.

– Én a pénzért csinálom – vallottam be. – Semmi másért, kizárólag a pénzért. A fegyver kevésbé veszélyes üzlet, mint a drog. A drogért keleten kinyírnak, ha elkapnak. A fegyverkereskedővel elnézőbbek. Allah kedveli a fegyvereket, de irtózik a drogtól.

– És milyen igaza van! – vetette közbe Sorin Balcescu.

– Egyszer Jemenben jártam – mesélte Predrag Jovanović –, és Áden főterén ott himbálózott három akasztott bolgár. Negyven kiló heroinnal kapták el őket.

– Fáj a seb? – érdeklődtem Evlia Bogdanovićtól, s közben az oldalam tapogattam.

– Sajog – felelte. – Rohadtul sajog! De majdcsak elmúlik, amiként elmúlik minden...

Evlia Bogdanović hajlamos volt a filozofálásra. Időközben újabb gépek érkeztek fölénk. Zúgtak, akár egy felhergelt méhkas.

– Belgrádban sokan fognak sírni – dörmögte Predrag Jovanović keserűen.

– Maguknak keresték! – szűrte át a fogai közt a szavakat Evlia Bogdanović.

– Hagyjátok! – emelte fel a kezét Sorin Balcescu. – Nem kereste ezt senki, csak ránk talált!

És ebben mélységesen igaza volt.

Hanyatt feküdtem a földön, fűszálat rágicsáltam, és bámultam a fák lombjait. A fákon túl a határ, a határon túl Magyarország.

– Segedini vagy? – kérdezte Sorin Balcescu.
– Szegedi vagyok – válaszoltam. – Hát te?
– Iasiban születtem, de réges-régen eljöttem onnan. Sokfelé laktam. Cluj, Arad, Timisoara – sorolta. – Azt hittem, magyarul Segedin a neve.
– Az szerbül van – mondta Predrag Jovanović.
– Magyarul Szeged – magyaráztam. – Timisoara. Temesvár. Szeged. Segedin. Össze vagyunk zárva...

– ...és keveredve – fejezte be a mondatot helyettem Evlia Bogdanović. – Éppen ezért elég nagy szégyen ez az állandó kakaskodás, marakodás, gyűlölködés!
– Vagy éppen ezért természetes és nagyon is érthető – ellenkezett Predrag Jovanović.
– Jönnek az autók! – jelentette Sorin Balcescu, elejét véve a vitának.

A határ felől négy dzsip közeledett. Elénk kanyarodtak, sorban leállították a motort. A sofőrök leugráltak, mogorván biccentettek felénk. Közben magyarul káromkodtak.

– Nyugi, fiúk, csak egy pillanat az egész! És nem harapjuk le az orrotokat! – nevettem rájuk. Ijedt arccal pislogtak felém. Rájuk legyintettem, ingattam a fejem. Sorin Balcescu rám kacsintott, özszemosolyogtunk. A sofőrök csak kapálták lábukkal a talajt, nem mertek a szemünkbe nézni; ógtak-mógtak az autók körül, aztán elmentek pisálni az erdő szélére. Tartottak tőlünk, ebben biztos voltam.

Élveztem ezt, s tudtam, hogy Sorin Balcescu is élvezi. Megint özszemosolyogtunk. Predrag Jovanović ránk mordult, jebiga, nincs idő a hülyéskedésre, gyerekeskedésre!

Felhajtottuk a ponyvákat, és lepakoltuk az árut. Gépfegyverek, kézigránatok, puskák és lőszer voltak a rakomány. Miközben rakodtunk, Evlia Bogdanović kifizette a sofőröket: tíz köteg márka cserélt gazdát. Ezután a négy dzsip visszafordult Magyarország irányába, a fákon túlra.

– Fényes nappal! – méltatlankodott Predrag Jovanović. – A magyar határőrök is kibélelték ma a zsebüket! Azt hittem, legalább a szürkületet megvárják, mégis... Jebiga!

Sorin Balcescu leballagott a földútra, és feltolatott hozzánk a Volvóval. Felpakoltunk a platóra.

– A vajda már nagyon várja ezt a szállítmányt – beszélt Predrag Jovanović. – Nem járunk rosszul!

Felbőgött a motor, a Volvo nekilendült. Lassan közénk ereszkedett a szürkület. Az égbolt ismét zúgni kezdett.

– Megint ezek a kurva jenkik! – fakadt ki Predrag Jovanović. – Kezdenek idegesíteni! Ezúttal azonban az egyik vadászgép leszakadt az alakzattól, és fölénk ereszkedett. Hallottam, ahogy kelepelni kezd a fedélzeti gépágyú. Evlia Bogdanović hirtelen megragadta a karomat, lerántott a teherautóról. Sorin Balcescu és Predrag Jovanović is ugrottak. A Volvo kigyulladt, aztán felrobbant. Az amerikai vadászgép visszatért a kötelékbe.

– Jebiga! – káromkodott Evlia Bogdanović. – Attól tartok, eltörtem a lábam!
– És oda a sok lóvé! – panaszkodtam.

Sorin Balcescu sápadtan bicegett oda hozzánk.

– Predragnak annyi – közölte; leült, belső zsebéből elővette a pálinkás üveget. Jót húzott belőle, aztán az orrom alá nyomta. Elvettem, meghúztam.

– Rohadék jenkik! – mondtam, mert szerettem Predrag Jovanovićot. Egyszer a niši bordélyházban egymaga kikészített öt éltes kurvát egyetlen éjszakán. Bevaló fickó volt, tudott és szeretett élni!

– Valaki felnyomott bennünket – vélekedett Evlia Bogdanović. Arcát eltorzította a fájdalom. Nem tudtam, a lába fáj-e jobban vagy a sebe. Esetleg a rengeteg pénz, amit elveszítettünk?

– Bojana Petrić lehetett – vetett rám egy ferde pillantást Sorin Balcescu. – Mindenki tudja, hogy régebben a jenkikkel is kurválkodott!

Bojana Petrić az én nőm volt már három hete. Éreztem, ahogy a hátamon végigcsorog a verejték.

– Bojana jó lány – védekeztem. – És rosszul tudjátok azt a dolgot a jenkikkel!

– Akkor meg te voltál, madzsar! – förmedt rám Sorin Balcescu, a hangjából eltűnt minden cinkosság.

– Elég, Sorin! – suttogetta Evlia Bogdanović. – Te viszont nyírd ki a nőt, testvér. Töménytelen sok pénzt húzott ki a zsebünkből. Fojtsd meg. De előbb vigyetek orvoshoz!

Nem ellenkeztem. Bojana Petrić kell legyen a bűnös, ha egyszer mindketten azt mondják. Tudtam, hogy bennük, Evlia Bogdanovićban és Sorin Balcescuban kell megbíznom, s nem egy nőben. Mégis fáj, hogy meg kell ölnöm Bojana Petrićet.

– És Predrag? – intett a fejével a teherautó roncsai felé Sorin Balcescu.

– Majd a hollók – legyintett Evlia Bogdanović. – Mostanában úgys rákaptak az emberhúsrá.

Sorin Balcescuval felemeltük Evlia Bogdanovićot a földről. Nehéznek éreztem, pedig vékony ember volt. Gólya viszi a fiát, gondoltam. Sorin Balcescu is ezt gondolta. Értettük egymást, tudtuk a másik gondolatát. Azt mondják, azokkal esik meg ilyesmi, akik együtt közel jártak a halálhoz, vagy akikre folyamatosan leselkedik ugyanaz a halál. Sorin Balcescu meg én csak bő hónapja ismertük egymást, és annyit, mint azon a napon, még soha nem beszélgettünk. Mégis tudtuk pontosan, mi jár a másik fejében. Ezért félve gondoltam arra, hogy Bojana Petrić vinnyogni fog, amikor megfojtom. Mert megfojtom. Sírva és nyüzszítve, de megteszem. Ha én nem, megteszi más, de akkor engem is kibeleznek. Mégsem ez bántott leginkább. Sokkal inkább az, hogy nem érzem már többet Bojana Petrić selymes bőrét az ujjaim hegyén, és nem mártózhatom meg a szemében. Sajnáltam őt. Bár leginkább magamat sajnáltam. És féltem, hogy Sorin Balcescu és Evlia Bogdanović megérik gondolatomban a szánalmat.

Cipeltük Evlia Bogdanovićot, és én minden erőmmel azon voltam, hogy ne gondoljak Bojana Petrićre. Tudtam, hogy Sorin Balcescu azonnal lefűlel, ha egy pillanatra is megfélemlézem magamról. Reszketett a szám széle, de eltereltem a gondolataimat a nőről. A nőmről.

A városszéli orvos, akihez beállítottunk, szó nélkül begipszelte Evlia Bogdanović lábát.

Sorin Balcescu pénzt adott neki, én pedig közben a vadászkéssel piszkáltam körmöm alól a koszt. Az orvos izzadt, és remegett a keze. Sorin Balcescu gúnyosan mosolygott ezen, és rám kacsintott. Örültem, hogy nem Bojana Petrićre gondol.

Hazafuvaroztuk Evlia Bogdanovićot, aztán mindenki indult a dolgára. Én Bojana Petrićhez mentem. A szívem nehéz volt, akár egy zsák cement, a nyelvem a szájpadrólomhoz tapadt.

Bojana Petrić sugárzóan szép volt, ahogy ajtót nyitott nekem. Átölelte a nyakamat, nyelvvel felfeszítette az ajkaimat, elállt tőle a lélegzetem.

– Úgy hiányoztál! – búgta, és mesélni kezdett arról, mit csinált, amióta nem látott, merre járt, mit vásárolt, kivel találkozott.

Nem, villant át az agyamon, mégsem ő az áruló. Fürkésztem az arcát, a mozdulatait, a szavait, hátha elárulja magát valamivel, de semmi. Mégis! Evlia Bogdanović és Sorin Balcescu bizonyos a bűnösségében. Lehet, hogy az én szememet a szerelem fátyolozza el? Szerelem, gondoltam keserűen. Ne essünk túlzásokba. Mikor voltam én szerelmes? Csak arról van szó, hogy imádom Bojana Petrić selymes bőrét az ujjaim hegyén érezni. Semmi többről. És akkor hirtelen arra lettem figyelmes, hogy Sorin Balcescu tekintetével látok. És Sorin Balcescu tekintete előtt Bojana Petrić lelke mezítelen volt. Mezítelen és fekete.

Magamhoz húztam Bojana Petricét, vadul megcsókoltam, majd vetkőztetni kezdtem. Éreztem a combjai erejét, a mellei bársonyát, tüzes ölet. Aztán, amikor a gyönyörtől hátravetette a fejét, én a nyakára kulcsoltam az ujjaimat, és szorítani kezdtem. Bojana Petric kéjes nyögdecselése hörgéssé fajult, teste vergődni kezdett alattam, míg végül egy utolsót rándult, és nem mozdult többé. Lihegtem. Szememből peregtek a könnyek. Aztán felálltam, felöltöztem. Utoljára simítottam végig Bojana Petricén, és mikor élettelen arcába néztem, Predrag Jovanovic halott arcát láttam. A testet becsavartam egy pokrócba. Tudtam, hogy Sorin Balcescu újra itt motoszkál a fejemben. Az ajtóhoz mentem, résnyire nyitottam.

– Megtetted? – kérdezte Sorin Balcescu.

Kitártam előtte az ajtót, ő az ágyhoz lépett, ujját Bojana Petric nyaki ütőerére tette.

– Halott – mondtam, és Sorin Balcescu bólintott.

– Lent áll a kocsi – közölte. – Vihetjük.

Felnyaláboltuk Bojana Petric élettelen testét, és a sötét lépcsőházon keresztül a sötét utcára vittük, bedugtuk az Opel csomagtartójába.

– A testvérem vagy – emelte rám a tekintetét Sorin Balcescu. – És Predrag is a testvéred volt. Érte is meg kellett tenned. Ez csak egy rossz kurva volt.

– A testvéred vagyok – mondtam. – És Predrag is az volt.

– Csak ez a nő lehetett, senki más nem tudott róla – szólalt meg Evlia Bogdanovic a hátsó ülésen, amikor Sorin Balcescu beindította a motort.

– Ő volt az – bólogattam. Már nem bántott, amit tettem. Fáradt voltam, hátradőltem, és lehunytam a szemem. Az Opel meglódult alattam, s miközben közeledtünk egyre a városszéli erdőhöz, kilométerről kilométerre távolodott tőlem Bojana Petric emléke, s elmúlt belőlem a halála.

Bodor Ádám

Kikötő, este

Menyhárt doktor, ami nevét illeti, lehet orvos, lehet jogászdoktor, mindenesetre egy hajón teljesít szolgálatot. Azzal, hogy nevét elárultuk, kissé elébe vágunk az eseményeknek, neve ugyanis a történet vége felé amúgy is kiderül.

A hajó délután negyed ötkor kötött ki, Menyhárt doktor este negyed nyolckor hagyta el a fedélzetet, kezében egy kék farmeranyagból varrt üres szatyorral. Hajadonfőtt, föltört galérral indult el a rakparton, s derékban kissé meghajolva védekezett az eső ellen, amely itt por-szerűen lebeg a levegőben, és beeszi magát a bajusz és a szemöldök tövéig. A rakpart néptelen volt. Úgy látszik, Menyhárt doktor sem sétálni indult, alig távolodott el a tengertől, máris betért egy boltba.

A bolt gyéren megvilágított kirakatán látszott, sapkát árúsítanak itt mindenféle színben és méretben. Ez az egy kirakat volt csak világos az egész soron. Közeliében, a Napfényhez címzett fogadó és jóhírű csapszék nedves ablakai sötéten csillogtak. A bejáratot széles, lakattal el látott vaspánt zárta le, előtte a kövezeten gödröket mosott magának a lyukas ereszből lecsorgó esővíz.

Menyhárt doktor nemsokára elhagyta a sapkaboltot, amint kilépett, nyomban el is oltoták mögötte a villanyt, mintha csak rá vártak volna. Átbakratott a keskeny úttesten, megállt a tócsa szélén, s betekintett a csapszék egyik ablakán. Bámulta saját alakját a nedves fekete üvegen. Bal kezében a kék farmeranyagból készült szatyrot tartotta, most tele volt kínai zöldbabkonzervvel. Jobb kezével egy sapka ellenzőjét igazította ázott szemöldöke fölött. Úgy látszik, sapkát vásárolt magának. Fekete ellenzős tengerészsapka volt, civilek is viselnek ilyeneket Lübecktől Puckig s még a szárazföld belsejében is sokan, akik valamilyen oknál fogva vállalják a tenger rokonságát.

A bezárt fogadó elől Menyhárt doktor kényelmes léptekkel visszakanyarodott a kikötő felé. Itt beállt a szünni nem akaró, ködlő eső elől egy mindkét végén nyitott folyosóra, amely elválasztotta a jegypénztár és az utasellátó épületét. Az egyik ablaknál menettérti jegyeket árúsítottak az utolsó járatra, a sziget felé, a másiknál emléknek való féldecis vodkásüvegeket, sört és mustáros kolbászt. Menyhárt doktor kolbászt rendelt magának, s amíg harapdálta, a szatyrot nem tette le bal kezéből.

Egy közeli ház első emeletén, nagy, fehér ablakkeretben vörös, göndör hajú asszony könyökölt. Mögötte a légvonattól világoskék függöny lebegett, s valahányszor a szoba fénye át-tűzött a mintázaton, az asszony haja izzásba jött. Arra az ablakra bámult Menyhárt doktor tele szájjal és kissé szórakozottan.

Egyéb látnivaló most nemigen akadt. Kutyanak való idő volt. Egy ember sem iramlott az ereszek alatt, senki sem várakozott a kapualjak nedves homályában, a szél taszításában csak

az eső sepert olykor végig a kövezeten. Mire Menyhárt doktor megette a kolbászt, bezárt a jegypénztár, bezárt az utasellátó.

Váratlanul egy kicsi, csontszínű villamos tűnt fel a kikötői fasor alól, elgurult keskeny vágányain teljesen üresen. Képtelenség volna egy ilyen kisebb villamos és egy kutya közös vonásait kimutatni, ezzel jobb nem is próbálkozni; mégis, ezen az estén, a ködlő esőtől áztatott néptelen utcán, ez a villamos ázott, kullogó kutyára emlékeztetett, s lassan oldódó szorongást, enyhe bánatot hagyott maga után. Talán Menyhárt doktor melle tájékán is, mert amint a villamos nyikorgása elült, lehajtott fővel indult a rakpart felé.

A Fritz Wickert nevű gőzös közelében járt, amikor hátulról megszólították:

– Menyhárt doktor!

Menyhárt doktor megfordult, és azt mondta:

– Tessék! – Tehát Menyhárt doktornak hívták.

Két férfi állt vele szemben. Egyetlen mozdulattal a hóna alá nyúltak, kitarították a Fritz Wickert oldalát löcsből fekete víz fölé és elengedték. Menyhárt doktor súlyos csobbanással elmerült, de még el sem ült azon a helyen a víz pezsgése, valamivel távolabb máris fürge csapásokkal szelte a vizet a hajó hídlépcsője felé. Hűvös este volt, bizony.

Nem volt fején a fekete ellenzős tengerészsapka, nem volt kezében a kék farmeranyagból készült szatyor, tele kínai zöldbabkonzervvel. Úgy látszik, hiába járt.

Bosszúságunkra a történet itt véget ér. Szó, ami szó, bizony nem egészen értjük, mi is történt. Menyhárt doktor és a két idegen talán többet tudnának mondani, de ők elmentek dolgukra. A magyarázat ott lebeg valahol a sapkabolt mélyén, vagy talán biztos helyen pihen örök titokként, egyszerű konzervesdobozokban a tenger fenekén.

Bodor Ádám 75 éves

Kolozsvárott született református, felső-középosztálybeli családban. Édesanyja, a székely Tóháti Ida felmenői között számos tisztviselőt találunk. Ez az életpálya az örmény-magyar földbirtokos apai ágától sem állt távol.

Kolozsvárott a kommunista hatalomátvétel után más jómódú családokhoz hasonlóan Bodorékra is a nélkülözés évtizedei vártak. Először a családi villát kellett elhagyniuk, majd a koros apát koholt vádak alapján elítélték a Márton Áron-féle politikai perben, és csak 1955-ben engedték szabadon. 1952-ben magát Bodor Ádámot, a Református Kollégium diákját is letartóztatták államellenes szervezkedésért. Társaival együtt egyikük állami kitüntetésben részesülő apjának közbenjárására szabadult két év után. Egy évig gyári munkásként dolgozott, majd inkább óvatosságból és kényszerűségből, mintsem mély vallásosságtól indítva világi szak helyett a református teológiára iratkozott be. 1960-ban végzett, és a kolozsvári egyházkerületi levéltárban alkalmazták, jóformán éhbérért.

Karcolatokat és novellákat 1965-től kezdett publikálni az Utunkban, e korai művek Hemingway hatását mutatják. A Forrás-könyvsorozatban, 1969-ben megjelent első novelláskötete is A tanú címmel, ettől kezdve az első Forrás-nemzedék tagjaként tartják számon. Noha műgonddal kimunkált rövidprózáinak esztétikai értékét írásban nem sokan kérdőjelezték meg, és általában elismerő kritikákat kapott, az irodalmi és a közélet némely potentátja olykor olvasói levelek mögé bújva, máskor televíziós műsor keretében diákokkal elmondatra jelezte fenntartásait aziránt, hogy Bodor Ádám nem tartja szem előtt a szocialista realizmus követelményeit. Mivel politikai okokból a sajtóban nem foglalkoztathatták, szabadfoglalkozású íróként tevékenykedett. A hetvenes évek elején Bacsó Péter és Fábri Zoltán egyaránt filmet készített egy-egy novellája alapján.

1982-ben áttelepült Magyarországra. 1984-től a Magvető szerkesztője lett, újabb novelláskötete mégis – vagy épp ezért – a konkurens Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg. Az Eufrátesz Babilonnál (1985) már megmozgatta a jobb szemű anyaországi kritikusokat: Balassa Péter ekkor nevezi Bodor Ádámot kitüntetően a magyar novellistának. Az igazi áttörést azonban mégis Sinistra körzet (Magvető, 1992) című alkotás megjelenése jelentette, amit Bodor eddigi fő műveként tart számon az irodalomtörténet.

Baka István

Tépéscsinálók

Asszonyok ülnek a sötét szobában
holdhóféhérben alkonybarna gyászban
és ujjaik sűrögnek boldogan
kosaraikba gyúlik kavargva
mint rétekre a hó a tépés fodra
míg künn a síkon újul a roham
a bokrok bordáit szél kardlapozza
és vadnyúl lőporfüstpamacsa pukkan
nap vérzik el golyósebezte vadkan
s rohan a tél a csontporhó rohan

Asszonyok ülnek a sötét szobában
tépik a gyolcsot gyúlik a kosárban
és kavargva gyúlnak a sebek
kevés a kötszer még több lepedőt
huzatot inget szaggatnak a nők
vér itat át ingvállfehér eget
kevés a hófúvás a föld sebére
fröcsköl a vér föl Isten ősz ölébe
a vőlegények vére dől zubog
kelengyét tépnek a menyasszonyok

Asszonyok ülnek a sötét szobában
ujjak sűrögnek hóvihar zajában
s míg künn az alkonyvérrel itatott
hófúvás vászna bomlik kavarg
s a napkorong a lőtt seb ontja vérét
a gyolcs suhogva gyúlik a kosárban
szaggatják alkonybarna asszonyok
ki a fiát siratja ki a férjét
lány tépi el a nászágy lepedőjét
most arra is a férfivér csorog

Asszonyok ülnek a sötét szobában
holthófehéren éjfekete gyászban
csak ujjaik sűrögnek boldogan
kosaraikba gyűlik kavargva
mint rétekre a hó a tépés fodra
míg künn a síkon újul a roham
a bokrok bordáit szél kardlapozza
és fölfröccsen az Isten ősz ölébe
a férfiak a föld fekete vére
s rohan a tél a csontporhó rohan

(1984)

Munkácsy Mihály: Tépéscsinálók

Kányadi Sándor

Márciusi szél

A kertek felől szelíden,
és szinte lopakodva
az ablakig merészkedett,
s orrát az üveghez nyomta.
Ki kellett nyitnom az ablakot.
Bejött, kacagott s elfutott,
és futott városszerte.
Összejárt minden zegzugot,
s az utat fölseperte;
a lányok hajába beletúrt,
s a menyecskék tömött kontyát
szertezilálta kéjesen:
„Tavas van, tavasz!” – mondták.
Állványról állványra szökött,
a kőmives már várta,
s menten ingujjra gyürkőzött:
„Maltert hé!” – kiabálta.
És szállt, száguldott, szállt a szél,
agitált háztól házig:
„Mozgás, emberek, tavasz van,
vén ember, aki fázik!”
És szállt, száguldott, szállt a szél:
s délben minden ház ormán
jókedv-zászlókat lengetett
e kamasz forradalmár.

Almási Gabor

Kora tavasz

A fák még nem rügyeznek,
De már kabátomban érzem a tavaszt,
Az idő már sürgeti a Napot,
Hozzon a szürkéknek vigaszt,
És a születés ideje jöjjön
a fehér halál után,
Feledésbe múljon a nincs,
Tűnődjünk alkonyulatán.

2002. 02. 15.

Kakukk

Most mindenki futkározik,
Munkáért, családért,
Vagy csak úgy...
De én akkor is megállok kicsit,
Ha a világ felborul!
Körülnézek,
És merek látni,
Észreveszem a jót is,
Bár nem szokás!...
Sok futó közt egy gyalog leszek,
Árva kakukktojás.

2000. 03. 27.

Ady Endre

A megint csatazaj

Mi hősködésbe dühített
S lánggal falatott még tavaly,
Múlik naiv, riasztó kedvem
S majdnem altat a csatazaj.
Beszélik, hogy élnek ma is,
Kit itt vagy ott temettem el
S nem volt záró a diadalmam
S korai a győztes kehely.
És minden hír úgy duruzsol
Fülembé, mint bolond dana:
Nincs nekem már, mi aggodalmast,
Méltót, haragvót mondana.
Nincs más, csak amit akarok
S csak kegyem adhat életet
S beszédből is csak az jut hozzám,
Mit vígan én beszélhetek.
Mit helyeslek, csak az igaz
S amit kedvelek, az a jó,
Dajkamese-vagyon a másé
S csak az én birtokom való.
Mítsem vett el tőlem a Sors
S minden érdemest meghozott,
Megtelvén buzgó áhitattal,
Szent Magamhoz imádkozok.

Új virágos ifjúsággal

Általvetőm virág málházza,
Lábaim ugrós kedvüek,
Kedves súllyal hullott reám
Életemnek késett áldása.
Mosolygó, nagy szememben reszket
Sok-sok boldog látnivaló,
Sok telő kedv és áhítat,
Hogy mindent-mindent újrakezek.
Ni, mennyi van még a világon,
Öröme-szántak és jövők,
Hopp, hívnak-várnak az utak:
Be szép vagy, én új ifjúságom.
Be hazudtam vén teltségemmel,
Be jó az édes habzsolás,
Be sűrű jószág a csoda,
Be jó ember a derült ember.
Kék hegyeken, zöldelő fákon
Ámulat s ígéret rezeget
S újfajta, szelid mámorok
Bizseregnek át a világon.
Olyan édes-fáradt az este
S mozgatók a fény-reggelek
S, oly boldog az eltévedés
Kis boldogságokat keresve.
Víg a sírdomb, tarkák a völgyek,
Ihaj, be sok a tréfa-szó,
Tájék, kötődés, nóta, nő:
Meg nem állom, hogy ne fütyöljek.

Száz hűségű hűség

Alakos játék, százszor-zárt titok
Hős, futó bölcse újból és megint
Állok süppedten szókimondó bajban.
Cselek, barlangok, vermek, kárpitok,
Bozótok, lárvák, segítsetek rajtam.

Ki száz alakban százszor volt szabad
S minden arcához öltött más mezet,
Éljen és csaljon titokba-vezetten,
Mert bárki másnál több és gazdagabb,
Mert csak a koldus egy és leplezetlen.

Ragyogjatok meg, tévesztő szemek,
Édes, hazug méz, pergő, szép szavak,
Csorogjatok tarkán, számítva, bátran.
Mindenki másnak mindig más legyenek,
Változón szabad, gyűrűtlen, arátlan.

Enszavaimmal csaljam meg magam,
Melyvoltom gondján törjem víg fejem
És száz alakkal Száz vitába törjön
Lelkem, valóm, e dús alaktalan,
Száz hűségű s egyetlen hű a földön.